

SEŠIT SOCIÁLNÍ PRÁCE

4/2015

Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce

**PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST**
www.esfcr.cz

Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce

Toto vydání Sešitů sociální práce vyšlo v rámci projektu Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce (r. č. CZ.1.04/3.1.00/04.00015) financovaného z prostředků Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a ze státního rozpočtu České republiky.

Projekt byl realizován od února 2014 do prosince 2015 s cílem prohlubovat dovednosti a kompetence sociálních pracovníků, zvyšovat jejich odbornost a zajistit jim odpovídající podporu. V průběhu jednotlivých aktivit projektu docházelo ke sběru podkladů k definicím rolí sociálních pracovníků pro budoucí standardizaci výkonu sociální práce (odbornosti/typologie a specializace), materiálů ke standardizaci celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků, včetně materiálů pro novelizace legislativních předpisů (zejm. zákon o sociálních službách) a připravovaný zákon o sociálních pracovnících.

Projekt byl zaměřen také na zlepšení mediálního obrazu sociální práce (např. oslavou Světového dne sociální práce) a vytvoření prostoru pro vzájemnou výměnu zkušeností, sdílení dobrých a špatných příkladů z praxe či posílení sebeidentifi-

kace mezi sociálními pracovníky. Výstupy z jednotlivých aktivit budou sloužit jako podklady pro další koncepční práci Ministerstva práce a sociálních věcí, oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání.

Kromě vydání série čtyř čísel Sešitů sociální práce zahrnoval projekt i následující aktivity:

- pořádání akcí (konference, semináře, workshopy, školy) s tematikou sociální práce
- podpora vydání 14 článků o sociální práci v odborných periodikách
- zřízení on-line platformy pro sdílení informací ze sociální práce (Facebook, Twitter a stránka www.budmeprofi.cz)
- zřízení mobilní knihovny sociální práce
- vytvoření 10 plakátů o historii sociální práce
- tvorba letáků s příklady dobré praxe sociální práce napříč rezorty

Do projektu bylo zapojeno více než 400 sociálních pracovníků a 70 odborníků.

OBSAH

Představení garantky Sešitu	6
Úvod	7
KAPITOLA 1 – ETICKÝ KODEX JAKO NÁSTROJ PODPORY ŘEŠENÍ ETICKÝCH DILEMAT SOCIÁLNÍ PRÁCE Z HLEDISKA RŮZNÝCH POJETÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE	10
Anotace	11
Význam Etického kodexu sociálních pracovníků	11
Příklady dobré praxe	13
Priority pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků	14
KAPITOLA 2 – ETICKÁ DILEMATA VYPLÝVAJÍCÍ Z LIMITOVANÝCH ZDROJŮ V SOCIÁLNÍ PRÁCI	17
Anotace	18
Etická dilemata vyplývající z limitovaných zdrojů pro sociální práci	18
Příklady dobré praxe, jak řešit etická dilemata vyplývající z limitovaných zdrojů v sociální práci	21
Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků k řešení etických dilemat vyplývajících z limitovaných zdrojů v sociální práci	24
KAPITOLA 3 – ETICKÁ DILEMATA SOCIÁLNÍ PRÁCE VYPLÝVAJÍCÍ Z LOKÁLNÍCH POLITICKÝCH TLAKŮ ČI TLAKŮ ZAMĚSTNAVATELE	25
Anotace	26
Etická dilemata vyplývající z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele	26
Příklady dobré praxe, jak řešit etická dilemata vyplývající z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele	29

Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků k řešení etických dilemat vyplývajících z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele.	31
KAPITOLA 4 – ETICKÁ DILEMATA VYPLÝVAJÍCÍ Z AMBIVALENCE POMOCI A KONTROLY V SOCIÁLNÍ PRÁCI	33
Anotace.	34
Etická dilemata vyplývající z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci.	35
Příklady dobré praxe, jak řešit dilemata z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci. . .	35
Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků k řešení etických dilemat vyplývajících z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci . . .	38
KAPITOLA 5 – ETICKÁ DILEMATA VYPLÝVAJÍCÍ Z ODPOVĚDNOSTI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ K SOBĚ SAMÝM A DILEMATA V NASTAVENÍ HRANIC VŮČI KLIENTŮM	41
Anotace.	42
Etická dilemata vyplývající z odpovědnosti sociálních pracovníků k sobě samým a dilemata v nastavení hranic vůči klientům	42
Příklady dobré praxe jak řešit dilemata filantropické sociální pracovnice	44
Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků.	46
Závěr a doporučení k dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků a pracovníků v České republice.	47
Bibliografie.	53

GARANTKA SEŠITU

Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Mgr. Radka Janebová, Ph.D., je odbornou asistentkou na Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové, kde se věnuje výuce teorií a metod sociální práce a studentským supervizím, v poslední době se orientuje na kritickou sociální práci. Ve vědecké a publikační činnosti se zabývá genderovými aspekty sociální práce a politickými, organizačními a ekonomickými kontexty výkonu sociální práce. Je členkou Výkonné rady Asociace vzdělavatelů v sociální práci České republiky. Dva roky pracovala v občanském sdružení Laxus v Hradci Králové jako streetworkerka, nyní pracuje jako sociální pracovnice v Občanském sdružení Salinger, konkrétně ve středisku Triangl, kde se věnuje sanaci rodin a moderování případových konferencí.

ÚVOD

Radka Janebová

Etické kodexy obecně mají vymezovat hodnoty, principy a zásady chování a jednání osob v určitém profesním či institucionálním kontextu. S tímto záměrem vznikl i Etický kodex sociálních pracovníků (dále buď Etický kodex či Kodex) v České republice, který v roce 1995 vytvořila Společnost sociálních pracovníků. Jednalo se tehdy o velmi významný krok českých sociálních pracovníků a pracovníků deklarující záměr vytvořit pro sociální práci alespoň rámcovou etickou a profesní oporu. Po dvaceti letech ustavování a fungování sociální práce v České republice však tato opora zůstává téměř beze změn (s výjimkou dílčích doplnění z roku 2006). Stejně tak zůstává otázkou závaznost Kodexu pro všechny sociální pracovníce, jeho znalost mezi lidmi z profese či jeho hodnocení a akceptace.

Předkládaný Sešit sociální práce vychází z předpokladu, že Etický kodex je nezastupitelným nástrojem podpory řešení etických dilemat sociální práce. Neomezuje se pouze na jeho stávající podobu, ale reflektuje také intenzivní potřebu jeho aktualizace. Má ambici vytyčit oblasti, které by bylo vhodné dále rozpracovat.

Aby nebyl pohled Sešitu jednostranný, byly pro reflexi Etického kodexu osloveny tři sociální pracovníce a jeden sociální pracovník, které lze zařadit do různých pojetí sociální práce. Naší snahou bylo vyvarovat se jednostrannému pohledu, například pouze sociální práce ve veřejné správě nebo pohledu spojenému se sociální prací charitativních organizací. Chtěli jsme zahrnout komplexnější perspektivu na možný další rozvoj Etického kodexu. Z tohoto důvodu jsme vycházeli z Musilova konceptu pojetí sociální práce, který je zajímavý tím, že vychází přímo z českého kontextu. Musil¹, respektive Růžičková a Musil² (2009) prezentují čtyři pojetí sociální práce z hlediska role sociálních pracovníků, která následně uvádíme.

Za prvé se jedná o „profesionální pojetí“ sociální práce, které je charakterizováno situačním a komplexním rozhodováním. Zahrnuje složité komunikativní, rozhodovací, koncepční, koordinační a podpůrné činnosti. Klade také důraz na vzdělání sociálních pracovníků (pracovníků) a na pojetí sociální práce jako odborné a výlučné profese.

1 Musil (2008)

2 Růžičková, Musil (2009)

Za druhé se jedná o „administrativní pojetí“, v němž se od sociálních pracovníků a pracovníků očekává, že budou vykonávat především úřednickou práci. To znamená, že „předem danými postupy vyřizují ustálený soubor žádostí a rozhodnutí, jejichž existence a obsah je předepsán příslušnými normativními akty – nejčastěji sociálními zákony a k nim přidruženými předpisy“. ³ Z hlediska vzdělání je kladen důraz na osvojení znalostí zákonů a metodik potřebných k administraci případů.

Podle třetího „filantropického pojetí“ mají být sociální pracovníci a pracovníci především lidmi, kteří potřebným poskytují právě to, co podle nich potřebují, a činí tak na základě praktické lásky k bližním. ⁴ Vzdělání v tomto pojetí není považované za příliš podstatné, naopak zásadní je „lidský“ přístup k člověku.

Zmíněná tři pojetí Musil a Růžičková ⁵ aktualizovali o čtvrté „aktivistické pojetí“, které se vyznačuje důrazem na iniciaci změn v širším prostředí klientů. Toto pojetí ztotožňujeme s tzv. „kritickou sociální prací“, což jsou přístupy hledající příčiny sociálních problémů ve strukturách společnosti a rozvíjející metody orientované na změnu společenského prostředí (např. strukturální přístupy, antiopresivní přístupy, kritická teorie, antirasistická sociální práce, atd.).

Struktura příspěvků zástupkyň a zástupce

³ Musil (2008)

⁴ Musil (2008)

⁵ Růžičková a Musil (2009)

sociální práce je v kapitolách dva až pět totožná. V první subkapitole jsou prezentována vybraná etická dilemata, se kterými se autorky či autor ve své praxi setkávají a která považují z perspektivy svého pojetí za zásadní. Druhá subkapitola ukazuje příklady dobré praxe, jak je možno uvedená dilemata řešit či jak jsou reálně řešena. Ve třetí subkapitole jsou uvedena doporučení pro možné dopracování Etického kodexu.

Odlišnou strukturu má pouze kapitola první, nazvaná Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce z hlediska různých pojetí sociální práce. Jejím cílem je popsat z hlediska čtyř pojetí sociální práce význam Etického kodexu sociálních pracovníků, zhodnotit jeho stávající podobu a navrhnout priority, které by měli sociální pracovníci a pracovníci do budoucna rozpracovat.

Druhá kapitola Etická dilemata vyplývající z limitovaných zdrojů v sociální práci prezentuje pohled „aktivistického pojetí“ a jejího zpracování se ujala Rad Hetmánková, kterou lze považovat za jednu z mála reprezentantek „kritické sociální práce“ v České republice. Tato kapitola byla záměrně zařazena jako první, protože se jedná o způsob práce, který je nepříliš zastoupený, který může být rizikový a nevděčný, ale zároveň způsob práce v současnosti a do budoucna pravděpodobně hodně potřebný za situace, kdy je stále více problémů lidí způsobováno strukturálními příčinami.

Jako třetí byla zařazena kapitola věnovaná „administrativnímu pojetí“ s názvem Etická dilemata sociální práce vyplývající z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele. Ivana Davidová zde popisuje někdy velmi fatální dilemata sociálních pracovníků a pracovníků z veřejné správy. Ti mohou řešit dilemata vyplývající ze schizofrenní role mezi povinnostmi „úředníka“ veřejné správy na jedné straně a mezi závazkem naplňovat poslání sociální práce na straně druhé. Kolize mezi závazkem „sociální pracovníce“ a „úřednice“ mohou být zdrojem celé řady frustrací „pomáhajících“ v této oblasti. Text Ivany Davidové není určen pouze sociálním pracovníkům z veřejné správy, neboť ti daná dilemata dobře znají. Naším záměrem bylo ukázat komplikovanost sociální práce ve veřejné správě sociálním pracovnícím z jiných oblastí a pojetí sociální práce. Namísto někdy viditelné kritiky až averze k „úředníkům“ bychom rádi povzbudili projevy solidarity.

Čtvrtá kapitola s názvem Etická dilemata vyplývající z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci vychází z „profesionálního pojetí“ sociální práce a jejího zpracování se ujala Martina Macurová. Závazek sociální práce stát na straně společenských norem a zároveň hájit zájmy a práva klientů vede k celé řadě dilemat, která zpravidla vyústí v dilema základní, zda v dané situaci využít při práci s klientem „pomoc“ či „kontrolu“. Stávající Etický kodex toto základní dilema přechází s tím, že dilema je třeba dále rozpracovat. Martina Macurová nabízí některé cesty, jak by toto dilema mohlo být skrze

proces rozhodování v Kodexu pojata.

Poslední pátá kapitola Etická dilemata vyplývající z odpovědnosti sociálního pracovníka k sobě samému a dilemata v nastavení hranic vůči klientům byla zpracována Michalem Opatrným, který reprezentuje „filantropické pojetí“ sociální práce. Právě v tomto pojetí lze nalézt asi největší riziko sebeobětování se či nepřiměřeného angažování do situace klientů. Zároveň český Etický kodex na závazky sociálních pracovníků vůči sobě samým zapomíná. Michal Opatrný nabízí možnou cestu, jak skloubit „lásku k bližním“ s „péčí o sebe sama“ a v tomto duchu formuluje doporučení pro Etický kodex.

Uvědomujeme si, že výčet dilemat ani výčet nabízených doporučení pro rozpracování Etického kodexu není komplexní. Tuto komplexnost negarantuje ani volba autorek a autorů, protože do určité míry je pojetí, které v Sešitu zastupují, infiltrováno pojetím „profesionálním“. To ukazuje jejich ochota podpořit rozvoj Etického kodexu, což by pro „čisté“ zastánkyně či zastánce některých pojetí (zejména aktivistického a filantropického) nemuselo být vůbec samozřejmé. Na druhou stranu vnímáme naše doporučení jako možný odrazový můstek, který může nasměrovat další kroky pro tvorbu vodítek etické sociální práce.

/ KAPITOLA 1 /

ETICKÝ KODEX JAKO
NÁSTROJ PODPORY
ŘEŠENÍ ETICKÝCH
DILEMAT SOCIÁLNÍ PRÁCE
Z HLEDISKA RŮZNÝCH
POJETÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Rad Bandit
Ivana Davidová
Martina Macurová
Michal Opatrný

ANOTACE

V první kapitole popisují autoři význam Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska jednotlivých pojetí sociální práce, uvádí příklady dobré praxe a navrhují priority pro budoucí dopracování Etického kodexu.

Význam Etického kodexu sociálních pracovníků

Význam Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska „aktivistického pojetí“ sociální práce

Etický kodex sociální práce je pro aktivistické pojetí sociální práce klíčovým dokumentem. Zahraniční etické kodexy definují sociální práci jako činnost, která podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Pro sociální práci jsou klíčovými zejména principy lidských práv a sociální spravedlnosti.¹ Samotná definice sociální práce již tak svým zněním akcentuje silné humanistické a lidskoprávní principy cílené jak na individuální, tak na společné zájmy. Sociální spravedlnost není přítom samozřejmostí. Solidární rozdělování veřejných zdrojů a prosazování práv znevýhodněných osob by mělo být produktem aktivního snažení sociální práce a veřejných a sociálních politik. Do konfliktu s těmito anti-diskriminačními a lidskoprávními hodnotami však často vstupují hodnoty osobní, profesionální, diskurzivní, společenské a v neposlední řadě také finanční. Etické kodexy sociální prá-

ce mohou nabízet sociálním pracovnícím a pracovníkům mimo jiné důležité vodítko, jak taková etická dilemata a problémy řešit v každodenní praxi, ale současně poskytují širší rámec uvažování o etických otázkách sociální práce jako profese.

Význam Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska „administrativního pojetí“ sociální práce

Tak jako v ostatních pomáhajících profesích jsou i sociální pracovníce a pracovníci při výkonu své práce vázány nejen legislativou, ale i Etickým kodexem sociálních pracovníků České republiky. Kodex by měl sloužit především jako opora a ochrana sociálních pracovníc a pracovníků při výkonu práce a současně fungovat jako vodítko pro dodržování zásad etického přístupu ke klientům, zaměstnavateli, kolegům, společnosti a v neposlední řadě k sobě samým. Administrativní pracovník je obecně vnímán jako zaměstnanec veřejné/státní správy – tedy úředník. Hromadnými sdělovacími prostředky bývá zobrazován často z pozice „kontroly a represe“ ve spojitosti s problematickými kauzami. Na úkor toho bývá někdy opomíjen fakt, že i sociální pracovníce a pracovníci, kteří jsou zaměstnáni v oblasti státní/veřejné správy, praktikují v přímé práci s klientem metody sociální práce. Oproti jiným oblastem sociální práce je sociální pracovník (pracovnice) v roli administrátora/úředníka vázán(a) dvěma kodexy zároveň: Etickým kodexem úředníků a zaměstnanců veřejné správy a Etickým kodexem sociálních pracovníků České republiky. Zatímco první Kodex je zaměřen

¹ BASW (2012)

pouze směřem k samotným úřednicím a úředníkům, druhý Kodex se zabývá vztahem jak k sociálním pracovním a pracovním, tak ke společnosti. Etický kodex sociálních pracovníků se zabývá etickým přístupem ve vztahu ke klientovi, k zaměstnavateli, ke kolegům, ke své profesi a odbornosti, a konečně přístupem ve vztahu sociální práce a sociálních pracovníků (pracovníků) ke společnosti. Deklaruje poselství profese sociální práce – *připravit klienty na vstup do společnosti a stát se její součástí.*

Význam Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska „profesionálního pojetí“ sociální práce

Z hlediska „profesionálního pojetí“ je dodržování Etického kodexu přirozenou a automatickou součástí výkonu profesionální sociální práce. Sociální pracovníci přijímají Etický kodex dobrovolně. Jsou profesionálové, kteří jeho přijetím vyjadřují svou příslušnost k profesi, které si považují a chtějí ji naplňovat v souladu s ním. Jeho význam spočívá i v reflexi mravního chování a uvědomění si odpovědnosti z něj plynoucích. Etický kodex je pro profesionálního sociálního pracovníka zdrojem etických zásad, které dávají prostor pro sjednocení profese, současně se Etickým kodexem může sociální pracovník vymezit vůči ostatním profesím. Neopomenutelnou součástí je i zvyšování odbornosti pro naplnění profesní role. Dle Musila je profesionální pojetí sociální práce popisováno jedinečným a komplexním rozhodováním, které zahrnuje složité komunikativní, rozhodovací, koncepční,

koordináční a podpůrné činnosti². Z hlediska profesionálního pojetí je přínosné si uvědomit, jaké pojetí jako sociální pracovníce/pracovník zaujímám.

Význam Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska „filantropického pojetí“ sociální práce

Filantropicky zaměřený sociální pracovník klade důraz na svoji lidskost, kterou upřednostňuje před odborností. To má své nesporné výhody, které blíže popisuje pátá kapitola. Proto je primárně na místě, aby bylo toto pojetí sociální práce Etickým kodexem sociálních pracovníků odpovídajícím způsobem chráněno jako jedna z legitimních podob sociální práce. Lidskost vnímaná coby jeho hlavní „pracovní nástroj“ vede sociálního pracovníka k orientaci na potřeby klienta. Lidskost je v některých zemích nebo některých pojetích sociální práce přímo preferována oproti jiným pojetím sociální práce, např. orientaci na klienta. Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků však na potřeby klientů a jejich zjišťování nijak výslovně nepamatuje. Zejména v prvním a druhém bodě se v Kodexu zdůrazňuje odbornost a profesionalita sociálních pracovníků. Vzhledem k filantropickému pojetí sociální práce to má své opodstatnění a význam. Jak bude blíže popsáno v kapitolách 5.2 a 5.3, filantropické pojetí sociální práce potřebuje takový korektiv, aby nedocházelo k mylnému posouzení potřeb klienta nebo naopak ke zneužívání pomoci z klientovy strany.

² Musil (2008)

Příklady dobré praxe

Příklady dobré praxe z hlediska „aktivistického pojetí“ sociální práce

Pro aktivistické pojetí je kromě zdůraznění lidskoprávního rámce sociální práce důležitá i ochranná funkce sociálních pracovníků a pracovníc při prosazování takových práv. Britský kodex sociální práce například stanovuje samostatnou kapitolu Sociální spravedlnost, kde zdůrazňuje povinnost sociálních pracovníc solidárně, jednotlivě i kolektivně přispívat k odstraňování sociálního vyloučení, lidského podmanění a stigmatizace. Sociální pracovníci mají povinnost prosazovat spravedlivou inkluzivní společnost³. Kodex dále stanovuje povinnost vystupovat proti porušování lidských práv, nespravedlivým a neúčinným politikám a diskriminační praxi a postupům⁴ a zdůrazňuje, že sociální pracovníce by měly být připraveny upozornit na jakoukoli špatnou (lidská práva porušující) praxi, a to za použití všech možných cest, včetně stížností, oponování legislativ a zveřejnění problému.⁵

Příklady dobré praxe z hlediska „administrativního pojetí“ sociální práce

Sociální pracovníce zaměstnané ve veřejné/státní správě se mohou někdy potýkat s tlakem od svých zaměstnavatelů při práci s lidmi, k nimž společnost zaujímá odmítavý postoj (např. u osob bez přístřeší, propuštěných z výkonu trestu, osob s duševním

onemocněním, lidí s poruchou osobnosti, se závislostmi všeho druhu, lidí žijících alternativním způsobem života apod.). Zákazka na sociální pracovníce může znít, aby pomohly obci se těchto lidí zbavit. Sociální práce může být devalvována na cíl „vyrnadit“ nepohodlné občany z daného regionu.

Sociální pracovníci by se však neměli nechat pasivně zatlačit do jednostranné role „agenta společnosti“, kontrolora, vyhazovače, zástupce represivních složek, ale měli by zastávat i roli „obhájců klientů“, jejich mluvčích či zastánců. Sociální práce by měla fungovat jako diplomat mezi normami společnosti a zájmy a potřebami klientů.⁶ Od administrativního pracovníka ve veřejné správě se také ze strany jeho zaměstnavatele zpravidla neočekává kreativita, angažovanost či flexibilita. Větší důraz může být kladen na poslušnost, pravidla či vedení dokumentace. Paradoxně jsou právě vlastnosti jako kreativita, angažovanost a flexibilita tou nejlepší cestou, jak prosazovat potřeby a zájmy klientů v labyrintu veřejné správy.

Příklady dobré praxe z hlediska „profesionálního pojetí“ sociální práce

V praxi je možné nalézat příklady dobré praxe využívání Etického kodexu například v oblasti sociální práce s osobami, které jsou společností vnímány jako nepřizpůsobivé. Sociální pracovníce pracující s osobami užívajícími návykové látky upozorňují na právo klientů na respektování jejich jedinečnosti či aktuálního stavu při poskytnutí

3 BASW (2012:9)

4 BASW (2012:14)

5 BASW (2012:14)

6 Úlehla (1999)

potřebné pomoci. Etický kodex se také zaměřuje na respektování jedinečnosti klientů bez ohledu na mateřský jazyk. Zde se setkáváme s dobrým příkladem při naplňování Etického kodexu ve vazbě k jazykovým menšinám, kdy někteří sociální pracovníci ovládají jazyk dané menšiny, případně se snaží zajistit služby tlumočnicka. O Etický kodex se v praxi přímo opírá tzv. sanace rodiny, která vnímá člověka jako celostní bytost a zajímá se o něj v rámci rodiny jako celku. V praxi to znamená, že sociální pracovníce posuzuje nepříznivou situaci rodiny komplexně, vyhodnocuje potřeby vyplývající z fungování jedinců, skupin i komunit a iniciuje vznik a fungování systému služeb sociální práce a služeb návazných, které reagují na vyhodnocené potřeby.

Příklady dobré praxe z hlediska „filantropického pojetí“ sociální práce

Svým důrazem na odbornost a profesionalitu sociálního pracovníka a orientací na silné stránky klienta a jeho zmocnění nabízí současný Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků významné vodítko pro filantropicky orientované sociální pracovníky a pracovníce. Připomíná totiž to, co se z hlediska filantropického pojetí sociální práce snadno přehledně. Orientace na potřeby klienta a lidskost sociálního pracovníka jako jeho hlavní „pracovní nástroj“ totiž mohou vést k přehlédnutí skutečnosti na straně klienta, které by sociální pracovník, který klade důraz na svou odbornost, pravděpodobně nepřehlédl. Teorie a metody sociální práce nabízejí mj. myšlenkový aparát k poznání klientova světa a jeho

problémů. Chce-li filantropická sociální pracovníce svou lidskost rozvíjet, potřebuje právě tento aparát, který jí pomůže nespolehat se v zájmu lidskosti pouze na vlastní dojmy.

Priority pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků

Priority pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska „aktivistického pojetí“ sociální práce

Z hlediska aktivistického pojetí sociální práce jsou pro budoucí kodex sociální práce klíčové zejména tyto aspekty:

- vymezení sociální práce jako nástroje směřujícího k tvorbě spravedlivé společnosti;
- závazek sociálních pracovníků vůči prosazování lidských práv, anti-diskriminační a anti-opresivní praxi;
- závazek k zamezení zneužití moci v sociální práci;
- závazek k upozorňování na špatnou praxi, která je v rozporu s principy sociální spravedlnosti a lidských práv.

Priority pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska „administrativního pojetí“ sociální práce

Administrativní pracovník může při výkonu své práce někdy čelit nejen interním příkazům zaměstnavatele, ale i odolávat politickým tlakům představitelů obce. Proto je také potřebná ochota vedoucích pracovníků poskytnout zaměstnancům prostor pro dialog, diskuzi a aktivní přístup a současně zajistit adekvátní finanční zdroje pro zabez-

pečení jejich odborného růstu a supervizní pomoci. Etický kodex nemůže sice vytvářet etické zásady práce pro zaměstnavatele a politiky, ale může sociálním pracovníkům připomenout jejich práva (např. právo na supervizi, na vyjednávání, na vzdělávání, apod.). A může je podpořit v tom, že pokud tato práva budou na svých zadavatelích vyžadovat, činí správnou věc. Může také cílit k sociálním pracovníkům na vyšších pozicích, kteří jsou v podstatě v roli zaměstnavatele, a vytyčovat etické zásady i pro ně.

Etický kodex by měl také ošetřit a podpořit inter-institucionální, inter-profesní a multidisciplinární spolupráci. Stále lze nalézt nedostatečnou kooperaci mezi státní správou a nestátními subjekty. Potřeba etické spolupráce ve vztahu ke klientovi i ke spolupracujícím subjektům by měla být deklarována skrze Etický kodex.

Vzhledem k tomu, že dosud neexistují kontrolní mechanismy ani nástroje, které by se zabývaly neetickým jednáním sociálních pracovníků, měla by začít probíhat diskuze ohledně vymahatelnosti etického jednání, možných sankcí a vzniknout instituce, která by etiku jednání posuzovala, případně sankcionovala (např. Profesní komora sociálních pracovníků).

Priority pro dopracování Etického kodexu sociálního pracovníka z hlediska „profesionálního pojetí“ sociální práce

Za nedostatečně propracované či popsání v Etickém kodexu a vhodné pro další

dopracování a odbornou diskuzi lze považovat zejména následující body stávajícího Etického kodexu:

- Etické zásady, část 1.1 – doplnit vyjmenované dokumenty, o které se má především opírat etika sociální práce, o Úmluvu o právech osob se zdravotními postiženími.
- Část 1.2, která se věnuje potřebě respektu k jedinečnosti lidí, doplnit o formulaci „bez ohledu na mateřský jazyk a používaný komunikační prostředek“. Závazek individuálního přístupu by se měl vztahovat i vůči osobám neslyšícím, používajícím český znakový jazyk, osobám hluchoslepým s taktilním znakovým jazykem či lidem s mentálním postižením, kteří používají různé alternativní formy komunikace.
- Část 1.5 „Sociální pracovník dává přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy...“ Formulace je značně diskutabilní. Sociální pracovník či pracovnice by spíše měli být schopni odlišovat své zájmy od zájmů své profese, než aby po nich bylo požadováno upřednostňování profese před sebou.
- Prioritou by také měla být diskuze nad tím, komu Etický kodex slouží, koho reprezentuje, kým je dodržován, kým by měl být dodržován, a jak by měl být závazný.

Priority pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků z hlediska „filantropického pojetí“ sociální práce

Prioritou dopracování Kodexu ze stra-

ny filantropického pojetí sociální práce by mělo být doplnění zejména jeho bodu 2.1 o problematiku zjišťování potřeb klienta. Kodex sice v současné době klade důraz na poznání klientova světa a jeho situace, nezdá se však, že by plně reflektoval např. problematiku vyjádřených či nevyjádřených potřeb klienta. Svým způsobem tak pátý požadavek Standardů kvality sociálních služeb na individuální plánování v rámci poskytování sociálních služeb Etický kodex předbíhá. Zmínku o potřebách klientů můžeme najít např. v kodexu Britské asociace sociálních pracovníků, kde se o nich hovoří jednak v souvislosti s historií sociální práce, jednak v sedmém principu třetího bodu kodexu, který se věnuje etické praxi. Nicméně zde jde pouze o respekt k potřebám klientů. Proto se jako inspirativnější jeví právě formulace v bodě 1.1 britského Kodexu, že sociální práce od svého vzniku usilovala mj. o setkání s lidskými potřebami.

Další možnosti rozvinutí českého Etického kodexu z hlediska filantropického pojetí sociální práce zmiňuje podrobněji kap. 5.3, ve které jde především o nastavení pravidel sociálního pracovníka jak vůči sobě samému, tak i vůči klientovi. Prioritou by však mělo být téma zjišťování potřeb klientů, protože otázku nastavení hranic svým způsobem současný kodex řeší právě svým důrazem na profesionalitu a odbornost. Doplnění orientace na potřeby klienta do Etického kodexu by však neměla být pojata tak, aby se stala protiváhou orientace na profesionalitu a odbornost.

/ KAPITOLA 2 /

ETICKÁ DILEMATA VYPLÝVAJÍCÍ Z LIMITOVANÝCH ZDROJŮ V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Bc. Rad Bandit, BA

Žil v Londýně, kde pracoval jako sociální pracovník a vystudoval sociální práci na University of East London. Je spoluzakladatelem organizace „Jako doma“, kde rozvíjel participativní přístupy v práci s uživatelkami služeb, a kde vede narativní výzkum fenoménu genderově specifického bezdomovectví. V současné době studuje Sociální politiku na FSV UK, kde se věnuje tématům participace a uživatelského aktivismu v sociální práci a při tvorbě sociálních politik. Od roku 2010 jako autor spolupracuje s časopisem Nový Prostor.

ANOTACE

Příspěvek je úvodním textem k problematice etických dilemat, jejichž původem jsou omezené zdroje v sociální práci. Problematika je nahlížena optikou aktivistického pojetí sociální práce, které akcentuje lidská práva a celospolečenskou sociální spravedlnost. Za užití kritické reflexe sociálního uspořádání sahá aktivistická sociální práce po kolektivních a politických nástrojích prosazujících etickou praxi a spravedlivou společnost. Autor přibližuje příklady dobré praxe vycházejících ze zahraničních zkušeností a na těchto poznatcích staví doporučení k dopracování Etického kodexu sociální práce v České republice.

Etická dilemata vyplývající z limitovaných zdrojů pro sociální práci

Mezi mlýnskými kameny

Co mohu dělat, když systém vymáhání pohledávek žene moje klienty do neřešitelné dluhové spirály až za hranici chudoby? Je etické, že toleruji nelegální brigádu svého klienta/klientky, protože vím, že bez vydělaných peněz se neobejdou a hrozí jim ztráta ubytování? Je férové, že z finančních a strukturálních důvodů je lékařská pomoc poskytnuta migrujícím osobám až při ohrožení života? Jak se mám vyrovnat s tím, že sociální dávky často nepokrývají nejnужnější výdaje, anebo s tím, když jako sociální pracovník přihlížím drobné trestné činnosti, která ohrožuje re-integraci mých klientů a klientek? Co mám dělat, když vím, že můj klient/ka potřebují službu, kterou jim z kapacitních nebo finančních důvodů nemohu

nabídnout? Jak mohu akceptovat fakt, že služba může být schopna nabídnout klientům/klientkám daleko lepší servis, než který v tuto chvíli poskytuje, přičemž bariérou nejsou neznalost, neprofesionalita, či nízká motivace ke změně - ale finance? Jak mám zvládnout práci s klientem/klientkou za určenou hodinu, když vím, že potřebuji daleko více času a za dveřmi jich stojí dalších dvacet? Jak mám klienty/ky v rámci individuálního plánu posílat do zaměstnání, když vím, že tím přijdou o dávky, které jim poskytují jedinou ochranu proti devastující exekuci? Jak mám problémy nedostatečných financí ve službách vnímat v kontextu doby, kde stále více osob upadá do chudoby, zatímco bohatství společnosti roste?

Sociální práce v období ekonomické krize
Všechna tato a podobná dilemata jsou neoddelitelně spjata s výkonem profese sociální práce a nalezneme u nich společného jmenovatele – limitované zdroje. Téměř každý sociální pracovník a pracovníce čas od času pocítí „morální tíseň“ jako důsledek neproveditelnosti své práce s ohledem na limitované zdroje, legislativní omezení anebo podfinancování, a to i přesto, že takový úkon považují za morálně správný.¹ Sociální pracovníci a pracovníce jsou tak nuceni akceptovat trend dnešní doby, kdy dochází k postupnému snižování výdajů v sociální oblasti a kdy proces restrukturalizace sociálního státu provází politicko-sociální rétorika individuální odpovědnosti a s ní klesající míra společenské solidarity. Nově se v sociální práci uplatňují konzume-

¹ Openshaw (2011)

ristické postupy, požadavky na měřitelnou efektivitu práce, manažerismus a techniko-byrokratické přístupy.² Často rigidní právní úpravy a interní nařízení stále více upravují nakládání s finančními zdroji, přičemž potřeby lidí jsou nekonečné a finance limitované. Etické uvažování v sociální práci se proto stává stále naléhavější výzvou. Myšlenky sociální spravedlnosti jako základního kamene sociální práce tato etická dilemata dozajista provázejí.

Etické dilema v sociální práci je „volbou mezi dvěma stejně nežádoucími alternativami“³ a jako takové představuje každou situaci, kdy je sociální pracovník konfrontován s tím, co může udělat z právního nebo administrativního (technického) hlediska, ale současně s tím, co by měl dělat z hlediska etického. Může se tak stát, že bude nucen/a se rozhodovat mezi dvěma stejně nežádoucími volbami, které mohou vést ke konfliktu morálních zásad. Problém lze demonstrovat na jednoduchém příkladu:

Uživatelka azylového domu nedisponuje dostatečnými prostředky na ubytování (bez ohledu na příčinu) a dlouhodobě porušuje ubytovací řád chybějícími platbami za ubytování:

■ V případě, že sociální pracovník/pracovnice ukončí službu podle ubytovacího řádu bez náhrady, uživatelka ze služby odchází do prostředí ulice, kde

bude vystavena rizikům. Pracovník/pracovnice může z hlediska prosazování individuálního blahobytu nahlížet takový postup jako neetický.

■ V případě, že sociální pracovník/pracovnice bydlení neukončí, bude tak jeho/její rozhodnutí kolidovat s interními pravidly zařízení vycházejícími ze Zákona o sociálních službách, které mimo jiné prosazují ekonomicky šetrné nakládání s prostředky. Sociální pracovník/pracovnice může považovat takové řešení za společensky a ekonomicky nezodpovědné a tudíž eticky nesprávné.

■ Sociální pracovník/pracovnice může bez ohledu na zvolené řešení situace pociťovat etické dilema a tíseň, protože organizační řád služby a zákony nereflktují potřebu prosazování individuálního blahobytu a bezpečí uživatelky na úkor její finanční situace. Žena, která z nějakého důvodu nemůže vyhovět strukturálním nastavením, ze systému pomoci vypadá.

² Banks (1998)

³ Banks (2006: 8)

Eticky anebo úsporně?

Příklad dokazuje, že vyžadované právní rámce, politiky a organizační řád služby nejsou vždy dostatečně nastavené tak, aby upravovaly etické hledisko sociální práce. Pokud by zmíněný pracovník/pracovnice vycházeli z předpokladu, že sociální práce je čistě morální iniciativou, byli by nuceni hledat řešení nastalé situace mimo stanovené profesionální postupy.⁴ Taková praxe přitom není výjimkou. Sociální pracovníci a pracovnice často sahají po řešeních, která narušují administrativní a interní předpisy, a činí tak na základě přesvědčení, že tyto rámce jsou v konfliktu s principem sociální rovnosti, anebo individuálních potřeb uživatelů služeb. Takovým řešením může být například finanční dar klientovi nebo klientce, který je v rozporu s interními nařízeními, anebo případy, kdy například tým terénních pracovníků zorganizuje sbírku na zaplacení kauce rodině v bytové nouzi. V obou těchto případech sociální pracovníci/pracovnice sahají po mimosystémových nástrojích sociální práce, a je tím patrné, že etická dilemata se vyskytují všude tam, kde sociální politiky anebo interní postupy porušují blaho a bezpečí klientů.⁵

Otázky osobního bezpečí

Při pozorování tohoto zjevného hodnotového napětí můžeme nabýt dojmu, že sociální pracovník/pracovnice se nacházejí v neřešitelné situaci, mezi dvěma mlýnskými kameny – byrokracií a etikou. Nicméně je nutno zdůraznit existenci další závažné

třetí plochy. Profesní odpovědnost vůči zaměstnavateli rovněž vyvíjí tlak na sociální pracovníky. Sociální pracovníci a pracovnice jsou vždy v konečném důsledku odpovědní svým zaměstnavatelům a jsou proto nuceni své etické přesvědčení udržovat v rovnováze s externími i interními omezeními. Pokud tak dlouhodobě nečiní, mohou se dostávat do konfliktu se zaměstnavateli anebo s profesionálními postupy a nebudou moci své povolání vykonávat. Lze tak identifikovat třetí mlýnský kámen sociální práce. Je jím potřeba zachování zaměstnání a obživy pracovníků a pracovníků samotných. Nutnost obživy představuje méně zjevné etické dilema sociální práce. To se ale rovněž pojí s distribucí zdrojů.

Dostáváme se tak k popisu žité pracovní reality mnoha sociálních pracovníků a pracovníků přední linie. Ti mohou, často pod konfliktním tlakem svého svědomí, hodnot, existenčních potřeb, nízkého platového ohodnocení, ale i legislativy, politik a interních pravidel přicházet o profesní i osobní hodnotovou integritu. Existuje řada studií, které zkoumají efekt takové hodnotové zátěže. Jejich nálezy akcentují zejména stres, deziluzi, pocit bezvýchodnosti a syndrom vyhoření. Nezřídka jsou tyto pocity spouštěčem rozhodnutí k opuštění profese zcela.⁶ Je tudíž více než žádoucí nejen přecházet etickým konfliktům v sociální práci, ale také sociálním pracovníkům a pracovnícům nabídnout strategie a nástroje, jak ty již vzniklé konflikty řešit.

⁴ Ife (2012:217)

⁵ Banks (2012)

⁶ McAuliffe (2005)

Příklady dobré praxe, jak řešit etická dilemata vyplývající z limitovaných zdrojů v sociální práci

Dobrá praxe: Společně, kriticky a politicky
 Aktivistický přístup k sociální práci je jedním z těch, který akcentuje lidskoprávní a etický přístup k uživatelům sociálních služeb a společnosti jako celku. Sociální pracovníci/pracovnice by měli (z podstaty profesionální i etické) vidět sociální systém nikoli pouze takový, jaký je, *ale jaký by měl být*.⁷ Je to právě aktivistická sociální práce, která svým kritickým pohledem na širší společenské, politické, globální a ekonomické souvislosti umožňuje sociálním pracovníkům vystoupit z obvyklých strukturálních a profesionálních postupů a reagovat na etické bariéry a dilemata spojená s limitovanými prostředky a oblastmi sociálního státu. Podle Banks, na rozdíl od profesionálních a technicko-byrokratických přístupů k sociální práci, aktivistická (kritická) sociální práce sahá po nástrojích jako kolektivní akce, *whistle-blowing* (troubení na poplach – viz níže), zvyšování povědomí o etickém konfliktu, užití kampaní a principu partnerského zapojování uživatelů služeb pro dosahování cílů sociální práce a sociální rovnosti.

Je tudíž patrné, že aktivistické pojetí sociální práce je ze všech přístupů nejvíce politické. Kritický sociální pracovník/pracovnice nejenže kriticky nahlíží na politický a sociální systém, ale sami užívají politické nástroje k dosažení pozitivní změny anebo

upozornění na etické konflikty sociální práce. Z pohledu aktivistického lze tedy etická dilemata vnímat nikoli jako „křizi hodnot“, ale jako příležitost ke zlepšování etického rámce sociální práce. Kritická sociální práce jako forma aktivismu v zahraničí i v České republice vyvinula celou řadu nástrojů, jak sociální práci „bránit“ proti selhání etických hodnot (viz níže).

Whistle-blowing (troubení na poplach/mávnání praporkem)

Britská asociace sociálních pracovníků (dále BASW) na základě Etického kodexu sociální práce vyžaduje po sociálních pracovnících a pracovnicích, aby mimo jiné respektovali všechny lidské bytosti bez rozdílu a vždy zajišťovali ochranu zranitelných osob. Kodex také upravuje povinnost přistupovat ke každému člověku bez předsudků, nediskriminovat a zamezit zneužití moci.⁸ Článek 9 britského Etického kodexu pak přímo upravuje povinnost takzvaného *troubení na poplach*.⁹ Někteří autoři doslova tvrdí, že sociální pracovníci/pracovnice jsou odpovědní sebrat odvalu a napadnout diskriminační praxi v organizaci i společnosti a tím aktivně čelit zneužití moci.¹⁰ Závazek vůči lidským právům je součástí profese a sociální pracovníci/pracovnice jsou tudíž odpovědní jednat na základě svého rozhodnutí (nikoli rozhodnutí organizace nebo zaměstnavatele).¹¹ Proces *troubení na poplach* proto odkazuje na si-

⁸ BASW (2012)

⁹ BASW (2012:14)

¹⁰ Banks (2006)

¹¹ Banks (2006)

⁷ Banks (1995)

tuaci, kdy zaměstnanec upozorní na eticky sporné či protiprávní praktiky v organizaci, aby tím zabránil poškození kolegů/kolegyň, anebo klientů/klientek. Může se jednat o upozornění na eticky závadnou činnost jednotlivých zaměstnanců i organizace jako celku.¹²

Nástroje „kolektivní akce“ proti diskriminačním postupům v sociální práci

Efektivním nástrojem řešení etických dilemat spojených s limitovanými zdroji se v Británii stále častěji stává také „kolektivní akce“. Může se jednat o jakoukoli kolektivní činnost za účelem provedení změny eticky problematické, diskriminační anebo represivní praxe. V roce 2012 britská vláda v rámci reformy sociálního systému například nově zavedla takzvanou „bedroom tax“- poplatek za nadbytečnou místnost v sociálním bytě, jejímž účelem bylo přinutit nájemníky k přestěhování do menších bytů, kterých byl však nedostatek. Mnozí sociální pracovníci/pracovnice si byli vědomi, že takový poplatek bude pro jejich klienty likvidační, přičemž nastávaly situace, kdy vyhledání náhradního (menšího) bytu nebylo možné anebo žádoucí, například z důvodu nedostatečného množství bezbariérových bytů, anebo z důvodu, že osoba již v sociálním bytě žila několik desítek let a v pokročilém věku by jejich stěhování způsobilo zhoršení zdravotního stavu. Mnozí sociální pracovníci a pracovnice proto v tomto (a v podobných případech) zvolili nástroje kolektivního odporu proti reformám. Ty nabraly formy diskusních skupin na pra-

covišti, organizace a realizace otevřených dopisů a tiskových zpráv, zveřejňování konkrétních případů negativních dopadů reformy, zapojení do veřejných a odborných diskusí a debat, organizace hromadné žaloby a zapojení do mediálních kampaní, pochodů a demonstrací. Přínosem „kolektivní akce“ (kromě její schopnosti vyvolat mediální zájem a následnou změnu) je zejména ochrana jednotlivých sociálních pracovníků, kterou skupiny a kolektivy poskytují.

Členství v odborových svazech, profesních komorách, nezávislých iniciativách a jejich zakládání

Příklady britské praxe i v tomto případě poslouží k nastínění aktivistických nástrojů řešení tenzí mezi ekonomickými a etickými hodnotami. Ekonomické dopady reformy sociálního systému z roku 2012¹³ vedly ke vzniku řady národních i lokálních iniciativ proti sociálně necitlivým škrtům v oblasti sociálního státu. Anti-Bedroom Tax and Benefit Justice Federation, Disabled People Against Cuts, Mental Health Resistance Network a Black Triangle Campaign, představují jedny z mnohých. Aktivně se zde angažují jak lidé ovlivnění dopady reformy, tak sociální pracovníci a pracovnice, kteří s nimi nesouhlasí. Velké britské odborové organizace a jejich místní pobočky jako například UNITE a Unison pak slouží jako místo k setkávání a propojování těchto iniciativ a často je i finančně podporují. Odborové organizace současně v rámci tripartitních jednání disponují možností vytvá-

¹² IFSW (2005); NASW (2008); BASW (2012)

¹³ Welfare Reform Act (2012)

řet tlak na politiky a odborníky na klíčových rozhodovacích pozicích. Důležitou britskou organizací, jejíž vliv neustále roste, je také SWAN (Social Work Action Network)¹⁴, která sdružuje sociální pracovníky a sociální pracovníce, uživatele služeb a další odborníky, kteří kriticky vystupují proti dopadům škrtů a reforem v UK a vytvářejí prostředí pro rozšiřování kritického diskurzu v sociální práci se silným akcentem na lidskoprávní a kolektivistické hodnoty a sociální spravedlnost. Sociální pracovníci mohou v těchto organizacích hledat individuální podporu, ale současně vytvářet aktivity směřující ke změně situací, které vnímají jako eticky problematické dlouhodobě nebo strukturálně.

„Nebýt sám/sama“ - Sítování, participace a interdisciplinární spolupráce

Spolupráce je podstatným nástrojem boje proti fenoménům, které způsobují hodnotové napětí v sociální práci. Pokud je sociální pracovník/pracovnice se svými etickými pochybnostmi sám/sama, situace, která toto hodnotové napětí vytváří, zůstává nevyřešena a je tudíž pravděpodobné, že se může opakovat anebo je dlouhodobě zakonzervovaná. Sdílení etických dilemat, a to nejen v rámci individuální peer-supervize a odborné supervize, ale také v rámci interdisciplinární spolupráce a spolupráce s lidmi negativně ovlivněnými dopady eticky problematických postupů, je v aktivistické sociální práci klíčové. Při stále se zvyšující individualizované práci za použití případových studií a individuálních plánů

je důležité, aby sociální pracovníci aktivně hledali ve svém kritickém snažení spojení. Těmi se mohou stát uživatelé služeb samotní, odborníci příbuzných organizací a služeb anebo kolegové v týmu. Vstoupení do procesu stížnosti na postup například u zaměstnavatele anebo participace v diskusní skupině za účelem upozornění na eticky konfliktní praxi bude jednodušší, pokud sociální pracovník/pracovnice naleznou vnější podporu osob či institucí, kteří/ktelé problém vnímají také. V Británii na podobném principu funguje iniciativa Disabled People Against Cuts (dále DPAC), která poskytuje hlasitou podporu a lobuje nejen za potřeby osob s postižením, ale vyjadřuje i podporu sociálním pracovníkům/pracovnicím. Organizace tak stírá rozdíly mezi uživateli a zaměstnanci a vytváří tak specificky silný hlas, který v případě DPAC dlouhodobě upozorňuje na nespravedlivé reformy sociálního systému a nespravedlivý systém výplaty dávek lidem s postižením. Iniciativa DPAC byla zformována v říjnu roku 2010 během masových protestů proti škrtům v oblasti výplaty dávek a jejich dopadu na osoby se zdravotním postižením.

¹⁴ <http://www.socialworkfuture.org/>

Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků k řešení etických dilemat vyplývajících z limitovaných zdrojů v sociální práci

Etické kodexy stanovují standardy chování, dobré praxe a etických postupů v sociální práci. S odkazem na dilemata vyplývající z limitovaných zdrojů v sociální práci lze doporučit následující:

- Etický kodex v sociální práci akcentuje závazek sociálních pracovníků vůči lidským právům, anti-diskriminační, anti-opresivní praxi a ochraně proti zneužití moci v sociálních službách.
- Etický kodex stimuluje schopnost a povinnost kritické reflexe a kritického uvažování. Sociální pracovníci/pracovnice nahlízejí člověka v kontextu lokální i globální socio-politické a socio-ekonomické struktury.
- Etický kodex upravuje odpovědnost jednotlivých pracovníků k sebereflexi specificky s odkazem na distribuci moci ve vztazích s uživateli služeb.
- Etický kodex upravuje možnost a povinnost „whistle-blowing“ – upozorňování na porušování lidských práv, špatné praxe a zneužití moci v sociálně pracovní praxi. Kodex by měl současně zaručovat ochranu pracovníkům/pracovnicím, kteří na takové problémy upozorní.
- Etický kodex stimuluje sociální pracovníky/pracovnice k závazku celoživotního vzdělávání. Kodex dále stimuluje členství v profesních sdruženích a organizacích usilujících o pozitivní společenskou změnu.
- Etický kodex podporuje principy participace, participativní demokracie, zmocnění a rovnosti, a jako takový upravuje povinnost sociálních pracovníků/pracovnic vytvářet participativní prostředí ve službách, například maximálním zapojováním klientů/klientek do rozhodovacích procesů ve službách.

/ KAPITOLA 3 /

ETICKÁ DILEMATA SOCIÁLNÍ PRÁCE VYPLÝVAJÍCÍ Z LOKÁLNÍCH POLITICKÝCH TLAKŮ ČI TLAKŮ ZAMĚSTNAVATELE

PhDr. Ivana Davidová

Absolventka magisterského studia sociální práce na Katedře sociální práce FF UK v Praze. Na začátku profesní dráhy pracovala se závislými na alkoholu a jiných drogách, od roku 1993 pracuje jako sociální kurátorka na Městské části Praha 12. Svůj profesní zájem směřuje rovněž do problematiky obětí trestných činů a domácího násilí, absolvovala několik zahraničních stáží (Rakousko, SRN). V současné době působí v pražské pobočce „Bílého kruhu bezpečí“ jako poradkyně. Má lektorské zkušenosti na téma sociální práce a sociální patologie, sociální práce s oběťmi trestných činů včetně domácího násilí.

ANOTACE

Řešení etických dilemat bývá nedílnou součástí sociální práce ve veřejné správě. Příspěvek upozorňuje na varietu možných etických dilemat, se kterými by se pracovníci působící ve veřejné správě mohli ve své praxi setkat (např. v oblasti komunitního plánování, preference pouze některých sociálních služeb, jejich nerovnoměrné financování, polyvalence vs. specializace, kumulace agend, atd.). Ve druhé části autorka uvádí dva příklady dobré praxe řešení etických dilemat vyplývajících z lokálních politických tlaků či tlaku zaměstnavatele, a na vlastních praktických poznatcích a zkušenostech staví svá doporučení pro další případnou modifikaci Etického kodexu sociálních pracovníků České republiky.

Etická dilemata vyplývající z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele

Sociální pracovník je na jednu stranu zaměstnancem organizace, ale zároveň je i představitelem své profese. Často tak vzniká spor, zda by hlavní díl odpovědnosti za dodržování legislativních norem a etických principů měl ležet na organizaci, profesi, nebo na obou současně. Organizace má sloužit jako základna pro praxi sociální práce, ale současně vyjadřuje a hájí zájmy a přání společnosti nebo určitých skupin ve společnosti. Identifikace sociálního pracovníka s účelem a funkcí jeho organizace je proto důležitým článkem ve struktuře zajišťování společenského blaha. Z toho důvodu je sociální pracovník jako profesionál zavázán využívat svých schopností a znalostí nejen při běžném výkonu povolá-

ní, ale i při zřizování a udržování organizace v chodu, při posuzování efektivity programu a plánování dalších možných postupů, neboť organizace je, jako každý živý organismus, schopna přeměny a vývoje.

Sociální práce s klientem je velmi náročná. Má rozměr sociální, psychologický, právní, ekonomický, pedagogický, zdravotní, přičemž to všechno je nahlíženo pohledem terapeutickým, respektive socioterapeutickým¹. Je chápána jako interdisciplinární, empirická a aplikovaná vědní disciplína. Je třeba mít na paměti, že člověk v krizi je zranitelná bytost, jeho poranění mohou dosahovat patogenních účinků a při jeho psychosociálním „ošetřování“ je potřebné přihlížet k jeho ohrožené lidské důstojnosti a možné ztrátě integrity.

V samotném úvodu bych ráda zmínila, že níže uvedené příklady nejsou směřovány k žádnému konkrétnímu zaměstnavateli či vedení obce. Mělo by se jednat pouze o nástin možných konfliktních situací a následných řešení dilemat, se kterými by se sociální pracovníci mohli případně setkat v přímé spolupráci s vedením zaměstnavatelé organizace nebo obce. Přístupy či postoje k sociálním otázkám mohou být u jednotlivých obcí různorodé - od silně prosociálního přístupu až po více či méně zdrženlivý přístup. Níže uvádím některé

¹ Na rozdíl od psychoterapie, tedy léčení duševních chorob a hraničních stavů psychologickými prostředky (slovem, gestem, mimikou, mlčením, příp. úpravou prostředí) jako jeden z účinných způsobů psychologické pomoci prováděném odborníky (Hartl, Hartlová, 2000, s. 488), socioterapie je v odborné literatuře definována: 1. jako léčení nemocných provázená snahou začlenit je zpět do společnosti, 2. šířeji jako sociální pomoc lidem společensky nepřizpůsobivým, propuštěným z výkonu trestu, z azylových zařízení (Hartl, Hartlová, 2000, s. 550), přičemž socioterapeut je nejčastěji osoba s profesí sociálního pracovníka (Hartl, Hartlová, 2000, s. 550).

okruhy dilemat, se kterými se mohou sociální pracovníci z veřejné správy (zejména obcí) ve své praxi setkávat.

Odpovědnost k obci (zaměstnavateli) vs. nezájem obce o komunitní plánování

Ačkoli na obcích s rozšířenou působností působí pracovníci s agendou komunitního plánování, potažmo většina obcí s rozšířenou působností zřídila komise komunitního plánování, stále může docházet k neochotě některých představitelů obcí k dialogu s poskytovateli sociálních služeb. Mohou se bránit aktivně se zapojovat do jejich zřizování a fungování. Pokud se přece jen zapojí, může se jednat o zapojení pouze formální. Pro sociální pracovníky pak může vzniknout dilema, jak naplnit profesní závazek „pomáhat“, když se zadavatel (obec, někteří politici) k tomuto závazku nehlásí a odmítá využívat nástroj komunitního plánování?

Odpovědnost k obci (zaměstnavateli) vs. obec preferuje pouze populární formy služeb

V některých obcích může docházet k preferenci omezeného okruhu forem určitých služeb, a to pouze těch, které jsou populární u veřejnosti. Například v některých regionech chybí služby pro seniory, kteří mohou žít ve vlastní domácnosti, potřebují však intenzivní, téměř permanentní zdravotní a sociální péči. Sociální pracovníci, kteří o takových případech vědí, by na ně mohli upozornit, jenže to od nich nikdo, zejména zaměstnavatel či místní politici, neočekává. Pro sociální pracovníky pak vzniká dilema, jak naplnit profesní závazek

„pomáhat“, když zadavatel (obec, někteří politici) upřednostňuje zřizování pouze služeb, které mohou přinést politické body před službami potřebnými?

Odpovědnost k obci (zaměstnavateli) vs. nerovnoměrné financování sociálních služeb

Někdy může docházet na obcích či v regionech k velkorysejšímu financování služeb sociální péče než služeb primární prevence. Stále mohou být opomíjeny aktivity na poli primární prevence bezdomovectví, kriminality, užívání drog a dalších sociálně patologických jevů, které jsou daleko méně finančně nákladné, než následné řešení jejich vzniku. Sociální pracovníci pak zasahují až ve chvíli, kdy už je často „pozdě“. Prevence (primární, sekundární) se může těšit menší popularitě u politické a manažerské reprezentace obcí.² Rovněž někdy může chybět ze strany vedení obce ochota k dialogu s poskytovateli služeb, zapojování se do procesu může tak nabývat spíše formálního charakteru. Opět vzniká otázka, jak by měli sociální pracovníci řešit situace, kdy obec podceňuje podporu preventivních aktivit, přestože jejich realizace by byla nejen ve prospěch potenciálních klientů, ale i v celospolečenském zájmu.

Odpovědnost k obci (zaměstnavateli) vs. preference určitých cílových skupin

Může docházet k upřednostňování určitých tzv. „zasluhujících“ cílových skupin – například rodin s dětmi, které se ocitly v život-

2 Zastupitelé samospráv mohou své počínání obhajovat argumentem, že veřejnost mnohem příznivěji reaguje na financování např. rozvoje infrastruktury v obci, budování nových sportovních hřišť, rozšiřování zelené apod., než na financování služeb sociálního charakteru.

ní nouzi, rodičů – samoživitelů, seniorů. Na opačném břehu zájmu či pozornosti se naopak mohou ocitnout „nezasluhující“ či „problémové“ skupiny, tedy skupiny s nádechem nějaké „patologie“ – např. neplatiči nájmu, lidé, kteří se ocitli v dluhové pasti, závislí, propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, propuštění z ústavního zařízení, lidé bez domova, nesvéprávní a další. Právě zde by měl mít sociální pracovník obce svoji úlohu upozorňovat svého zaměstnavatele a vedení obce, že veškeré kroky vedoucí k prosazení jednoho zájmu by neměly poškodit druhou stranu, ani nikoho jiného. Jenomže opět se dostává do kolize ve své „úřednické roli“, kdy by měl spíše plnit úkoly politiků, než sám přicházet s kritikou.

Tlak obce či zaměstnavatele zbavit se „nepohodlného občana“ vs. závazek pomáhat lidem

Sociální pracovníci obcí občas řeší problémy klientů, na které nelze uplatnit běžné postupy a metody sociální práce. Jedná se především o hraniční případy, kdy jednání klienta vykazuje symptomy psychopatologické poruchy, kdy klient nikdy nevyhledal odbornou pomoc (psychologickou či psychiatrickou) a nebyl zbaven svéprávnosti. Sociální pracovník obce (či sociální kurátor) může být okolím klienta, organizacemi či zaměstnavatelem tlačěn k podání podnětu ke zbavení svéprávnosti či zprostředkování jeho umístění do specializovaného zařízení. V některých případech nemusí být takové řešení v souladu se zájmem klienta a pak vzniká pro sociální pracovníky dilema, jak

řešit kolizi mezi požadavkem zaměstnavatele a zájmem klienta.

Požadavek zaměstnavatele na taxativní dodržování pracovní doby vs. potřeba prostoru pro terénní práci

Sociální pracovníci obcí s rozšířenou působností jsou zaměstnanci úřadů, od nichž se očekává kancelářská práce a přesné dodržování taxativní pracovní doby. Na druhou stranu jejich hlavní pracovní náplň spočívá v práci v terénu, v jiných časových rozmezech, než které vyžadují úřady (např. terénní práce, pozdně večerní depistáže, výjezdy do věznic či jiných institucí, sociální šetření, doprovod klienta do jiných institucí, apod.). Tyto potřeby praxe někteří zaměstnavatelé nezohledňují. Jak mají pak sociální pracovníci při důrazu zaměstnavatele na jeho fyzickou přítomnost v kanceláři a na taxativní dodržování pracovní doby naplňovat veřejný závazek sociální práce, když potřeby klientů je třeba řešit na jiných místech a v jiném časovém rozmezí, než jak požaduje úřad?

Požadavky na důvěrné informace ze strany obce vs. závazek mlčenlivosti

Ačkoliv téměř všechny agendy sociální práce ve veřejné správě spadají pod výkon státní správy, u „vyhrocených“ případů se někdy sociální pracovníci (např. pracující v oblasti sociálně právní ochrany dětí) mohou setkávat s nesplnitelnými požadavky ze strany vedení obce. Může jít například o požadavek sdělit důvěrné informace o klientech, přestože jsou, tak jako ostatní pracovníci státní i nestátní správy, vázány

mlčenlivostí. Nehledě na fakt, že výkon samosprávy nesmí zasahovat do výkonu státní správy. V oblasti poskytování informací se postupuje podle platné legislativy, která rozlišuje osobní a citlivé údaje a tzv. ostatní údaje.³ Požadavek zaměstnavatele na poskytnutí důvěrných informací o klientech může vést sociální pracovníky do slepé uličky, zda porušit či neporušit nejenom etický, ale i zákonný závazek mlčenlivosti.

Dilemata vyplývající z kumulované funkce sociálního kurátora/sociálního pracovníka
V České republice vykonávají například sociální kurátoři svou profesi ve 205 obcích s rozšířenou působností. V menších lokalitách je jejich funkce obvykle kumulovaná, tedy vykonávají souběžně například práci poradce pro národnostní menšiny, koordinátora prevence kriminality obce, protidrogového koordinátora nebo kurátora pro děti a mládež.⁴ Při souběžném výkonu několika činností může docházet ke vzájemnému konfliktu rolí.

V případě poslední jmenované kumulace, tedy s kurátorem pro mládež, může někdy docházet ke kontraproduktivnímu rozdělení rolí, které způsobuje odlišné postavení vůči jednotlivým cílovým skupinám. Dostává se tak do dilematické situace, kdy řeší, které cílové skupině má věnovat větší pozornost, kterému klientovi (či skupině klientů) dát ve své činnosti přednost (např. mla-

distvému nebo dospělému), nebo zda lze úspěšně pracovat s klientem s vědomím, že mohou být poškozeny zájmy dalšího klienta (např. v rámci rodiny, jestliže pracují s jedním členem rodiny jako sociální kurátor a s druhým jako kurátor pro mládež). Lze se také setkat s případy – byť ojediněle – kdy sociální pracovník/kurátor vedle své agendy rovněž vykonává agendu pracovníka agendy přestupků, případně specificky přestupků souvisejících s požíváním alkoholu a drog. Zde opět dochází ke kolizi agend, kdy na jedné straně pracovník v rámci sociální práce poskytuje odborné poradenství a podporu, čímž si získává důvěru svých klientů, kteří jsou ochotni se přiznat nejen ke své závislosti, ale i k relapsům a recidivám, zatímco na druhé straně v agendě přestupků ke svým současným nebo potenciálním klientům přistupuje represivně, čímž zcela jistě ztrácí veškerou jejich důvěru.

Příklady dobré praxe, jak řešit etická dilemata vyplývající z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele
Sociální pracovník obce na jedné straně reprezentuje zájmy daného úřadu či instituce (potažmo celé společnosti), na straně druhé prosazuje zájmy klienta. Jinými slovy, sociální pracovník tlumočí klientovi požadavky společnosti a zároveň se snaží ovlivňovat společnost v zájmu klienta. V této roli často naráží na protichůdné zájmy obou stran.

Cestu k řešení etických dilemat vyplývajících z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele lze vidět ve třech krocích:

³ Osobní a citlivé údaje jsou ošetřeny zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, v platném znění. Poskytování těchto údajů se souhlasem či nesouhlasem subjektů je přesně vymezeno.

⁴ Do konce roku 2010 než agenda dávek hmotné nouze byla převedena na Úřad práce ČR, někteří sociální kurátoři vykonávali také agendu dávkového specialisty (pozn. autorky).

1. Mít dobrou znalost právních a metodických vodítek práce ve veřejné správě, stejně jako etických zásad sociální práce.
2. UVědomit si existenci tohoto dilematu, tedy že v realitě sociální práce ve veřejné správě může docházet ke kolizi mezi oběma vodítky (tj. předpisy a etikou).
3. Řešit nastalé kolize situačně, což znamená neplnit „tupě“ metodická nařízení, která mohou v důsledku škodit klientům sociální práce, ale zároveň je ani neignorovat, protože mohou mít své opodstatnění.

Příklad č. 1

Veřejná instituce podává zakázku na vypořádání se s tzv. „společensky problémovým klientem“ a žádá poskytnutí adekvátních služeb, které povedou k přemístění klienta z veřejně viditelných míst. Klient však s tímto postupem nesouhlasí. Jedná se o osobu bez přístřeší (vykazující známky zjevného bezdomovectví), zdržující se permanentně na ulici, kde popíjí alkoholické nápoje a žebřáním obtěžuje kolemjdoucí. Dochází k dilematu způsobu řešení takové situace, kdy veřejná organizace a současně zaměstnavatel od sociálního kurátora požadují radikální řešení situace, a to i proti vůli klienta. Sociální kurátor však na principu etického kodexu musí nejen respektovat právo klienta – právo na jeho vlastní sebeurčení, ale také jej má aktivně prosazovat. I když záleží především na klientovi, zda se bude v procesu případové práce aktivně angažovat, záleží také na dovednostech a schopnostech pracovníka, jak dokáže klienta do tohoto procesu vtáhnout.

Příklad č. 2

Partnerský pár je dlouhodobě závislý na návykových látkách, podrobuje se momentálně metadonovému substitučnímu programu. Vzhledem k dlouhodobému dluhu na nájmu hrozí, že mu nebude obcí prodloužena nájemní smlouva. Veřejná instituce žádá pro tento pár o zprostředkování jiného náhradního bydlení. Oba partneři vzhledem ke svému dřívějšímu životnímu stylu mají vážné zdravotní problémy, které jsou kontraindikací k možnosti umístění do azylového zařízení či jiného náhradního ubytování. Finanční zabezpečení partnerského páru se pohybuje na hranici životního minima, neboť oba partneři jsou dlouhodobými příjemci pouze dávek hmotné nouze.

Sociální pracovník coby zaměstnanec organizace a současně jako poradce clientského páru se tak dostává do dilematické situace: Poslechnout zaměstnavatele s vědomím, že poškodí partnerský pár tím, že jej ohrozí nejen na zdraví, ale i prohloubí nebezpečí jeho ohrožení sociálním vyloučením, nebo bude plně hájit práva klientů i za cenu možných výtek ze strany zaměstnavatele?

Situační řešení daných situací spočívá zejména v ujasnění si, od koho zakázka pochází, a současně jaká stanoviska sociální pracovník k zakázce zaujímá. Jiný postoj má k zakázce klienta, kterou považuje za žádoucí, prospěšnou či oprávněnou, v porovnání se zakázkou, kdy pochybuje

o jejím smyslu a účelu. Stejným způsobem posuzuje i zakázku veřejné instituce. Je třeba mít na paměti, že všechny kroky vedoucí k prosazení jednoho zájmu nesmí poškodit druhou stranu a ani nikoho jiného. Dále popisují možná pokračování obou příkladů:

Situační řešení příkladu č. 1:

V tomto případě není právo klienta na seburčení absolutní, neboť musí dodržovat určitá legislativní pravidla, tj. užívat alkoholické nápoje pouze ve vyhrazených místech, kde není pití alkoholu zakázáno, neobtěžovat žebráním kolemjdoucí, dodržovat pravidla neznečišťování veřejného prostranství. Sociální pracovník může aktivovat klienta k postupnému řešení situace, a to tím, že klientovi nabídne dostupné služby (např. nízkoprahová denní centra, noclehárny, umývárny, šatníky, atd.), poskytne odborné sociální poradenství a motivuje jej k postupné (byť i jen částečné) změně životního stylu nabídkou možnosti získání náhradního ubytování a vstupu na pracovní trh ve spolupráci s Úřadem práce a pracovními agenturami.

Situační řešení příkladu č. 2:

Sociální pracovník by měl zaujmout velmi citlivý přístup k morálním rozporům a měl by učinit nezbytná opatření k eliminaci ohrožení sociálním vyloučením svých klientů – například v podobě dohody mezi oběma subjekty na splátkovém kalendáři. Zároveň by měl navázat s klienty úzkou spolupráci na bázi sociálního a právního

poradenství a situačních intervencí. Dále by měl klientům zprostředkovat dluhové poradenství. V rámci posílení jejich finanční gramotnosti nabídnout a zprostředkovat kurz, který se zaměřuje na školení ohledně hospodárného nakládání s finančními prostředky, jak zbytečně neutrácet a ne-naletět. Tím pomáhá klientům dostat život pod vlastní kontrolu a akceptuje současně zakázku zaměstnavatele.

Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků k řešení etických dilemat vyplývajících z lokálních politických tlaků či tlaků zaměstnavatele

Jak již bylo konstatováno v první kapitole, vzhledem k tomu, že v oblasti sociální práce dosud chybí adekvátní akreditovaná profesní organizace, která by zajišťovala ochranu kompetencí sociálních pracovníků včetně možnosti podávání odborných posudků k relevantnosti výkonu sociální práce na obcích, lze Etický kodex sociálních pracovníků zatím považovat za pouhé vodítko pro výkon sociální práce na všech úrovních.

Kodex nemusí nabízet jediné správné řešení, jeho výklad u různých sociálních pracovníků může být odlišný. Pro praxi to znamená, že více lidí stejnou nepříznivou situaci práci může řešit jinak. Různí klienti čelí odlišným potížím, proto potřebují odlišný typ pomoci. Sociální pracovník by měl umět pomoci v různých, více nebo méně složitých situacích, neboť disponuje škálou přístupů, které by měl podle povahy situace používat tak, aby reagoval na to, co je třeba. S aktivním zapojením klienta volí a koncipuje způsob

intervence, případně jej deleguje dalšímu kolegovi, který má s danou problematikou větší zkušenost. V každém případě by měl sociální pracovník umět odkazovat klienty na další specializované služby.

Sociální pracovník by měl být připraven a schopen spolupracovat s dalšími odborníky z oblasti sociální práce a jiných profesí. Měl by znát rozmanité způsoby a metody spolupráce, jejich zásady, pozitiva i rizika. Vedoucí, kolegové z jiných pomáhajících oborů či vedoucí představitelé obcí by měli očekávat, že kvalifikovaný sociální pracovník je kompetentní posoudit situaci klienta, najít způsob, jak s ním společně formulovat cíle a postup intervence a zprostředkovat spolupráci dalších odborníků.

Rovněž by mělo být od sociálního pracovníka očekáváno, že bude navrhovat změny postupů či pojetí práce s klientem a spolupráce pracovníků z různých oborů nebo návrhy úprav systémů služeb v dané obci. Sociální pracovník totiž může při práci s klienty přijít na to, že organizace nereaguje na některé potřeby svých klientů, případně že v obci určité služby chybějí. Následně může doporučit, jak by měla nová služba z hlediska potřeb klientů vypadat. Sociální pracovníci by se neměli bát otevřeně diskutovat o trvalých nedostacích, protože oni nejlépe vědí, jaký zvolit postup. Také by měli mít větší profesionální zájem o ovlivňování tvorby sociální politiky a sociální legislativy.

Sociální pracovník by měl nést odpovědnost za podporu a motivaci klienta k dobrému rozhodnutí a snažit se klienta zplnomocnit. I když za svá rozhodnutí nese odpovědnost sám klient, sociální pracovník má povinnost učinit vše potřebné pro zlepšení jeho situace, tj. poskytnout pomoc a podporu člověku v obtížné životní situaci a konkrétními činnostmi rozvíjet jeho potenciál zvládat samostatně požadavky, které jsou na něj v životě kladeny. Tato pomoc by pokud možno neměla vést ke kontrole klienta, nýbrž k podpoře jeho aktivního zapojení do řešení jeho nepříznivé situace, k jeho zplnomocnění.

Úkolem každého sociálního pracovníka je rozvíjet znalosti a dovednosti, které mu umožňují komunikovat v zájmu klientů s klíčovými subjekty sociální práce a sociální politiky (s politiky, jinými profesemi, s veřejností). Proto by sociální pracovník při jednání s úřady měl dokázat přesně a jasně formulovat svá přání a představy s varetou návrhů možností řešení. Při jednání s úřady by měl používat jazyk úřední, při jednání s politiky by měl používat jazyk politický, přičemž musí počítat s nutností domlouvat se o směru, smyslu poslání a účelu své práce. Každopádně platí, že základním nástrojem sociálního pracovníka je rozhovor.

/ KAPITOLA 4 /

ETICKÁ DILEMATA VYPLÝVAJÍCÍ Z AMBIVALENCE POMOCI A KONTROLY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Mgr. Martina Macurová

Sociální pracovnice, která od roku 1993 pracuje s různými skupinami klientů, se primárně věnovala osobám se sluchovým postižením. Od roku 2005 se současně věnuje oblasti strategického plánování v oblasti sociálních služeb se zapojením komunity, a to jak na úrovni obcí, tak krajů a jiných územních celků. Ve své konzultační a lektorské činnosti se také věnuje tématům komunikace s různými aktéry veřejného života, aplikaci metody případových konferencí u různých cílových skupin, zpracování místních strategií a zapojování veřejnosti do rozhodování v obcích, primárně ve vazbě k sociální oblasti.

ANOTACE

Následující text upozorňuje na některá etická dilemata, vyplývající z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci, vycházející z autorčiných zkušeností. V další části jsou uvedeny praktické příklady etických dilemat z oblasti rodiny, lidí se smyslovým postižením ad. Dále autorka uvádí i možné postupy řešení vyplývající z praxe. Uvedené příklady jsou propojeny s Etickým kódexem sociálních pracovníků České republiky a možnostmi jeho přepracování nejenom ve vztahu k ambivalenci pomoci a kontroly.

Etická dilemata vyplývající z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci

Prostředí sociální práce je plné různých dilemat a současně se pohybuje mezi ambivalencí pomoci a kontroly. Jak uvádí Úlehla: „*Cokoliv, co pracovník v rámci své profese udělá, patří do jedné, nebo druhé kategorie: buď klientovi pomáhá, nebo jej kontroluje.*“¹

V praxi se setkáváme s tím, že pracovníci vidí dvě možné cesty - cestu pomoci nebo kontroly a etická dilemata z nich vyplývající. Nedílnou součástí je, aby sociální pracovníci znali obsah pomoci a kontroly a uměli s ním pracovat. Jak Úlehla uvádí, dle systematického pohledu odlišujeme kontrolu a pomoc tím, na čí straně je zájem danou situaci řešit. Kontrola je postavena na zájmech jiných lidí než na zájmech klienta. Pomoc chápeme jako výsledek interakce mezi pracovníkem a klientem. Důležité je nahlížet na pomoc a kontrolu jako na kvali-

tativně stejné přístupy ke klientovi. Za podstatné považují umět etické dilema vyplývající z ambivalence pomoci a kontroly pojmenovat, nahlížet na ně z více pohledů a následně na ně umět reagovat.

Možná dilemata také vyplývají z vnímání pojmů pomoci a kontroly a nehledání možnosti jejich prolnutí, nutnosti se rozhodnout sám za sebe. Při podpoře klientů v řešení jejich situací je třeba uvědomovat si potřebnost holistického přístupu. Vnímat situaci jako celek, spolupracovat s dotčenými aktéry, kteří mohou společně danou situaci řešit, včetně vyplývajících etických dilemat, a zajišťovat pomoc a kontrolu.

Dle Úlehly máme v naší kultuře tři modely pomáhání - křesťanský, židovský a třetí zformulovaný filozofem Prótagorásem.² Třetí model mimo jiné říká, že posoudit, zda pomoc je opravdovou pomocí, může pouze její příjemce. Tudíž se můžeme dostat do situace, kdy skutečná pomoc se v průběhu jejího poskytování může stát kontrolou, aniž by to pracovník zaznamenal či chtěl.

Možná se při pomoci a kontrole potřebujeme více soustředit na spolupráci. Je možné, že se sociální pracovník dostává do jisté falešné dichotomie. Vidí variantu X nebo Y, musí se rozhodnout, obě varianty jsou z jeho pohledu špatné.

Neděje se v tuto chvíli spíše to, že nevidí širší variant kontroly a pomoci z pohledu všech subjektů, které s klientem pracují

¹ Úlehla (1999)

² 31 Úlehla (1999)

nebo pracovat mohou? To znamená, že rozhodnutí nespočívá v tom, kterou cestou jít, ale ve společné práci těch, kteří v určité chvíli v dané situaci poskytují podporu, ať vyžádanou či nevyžádanou. Současně je při řešení etických dilemat nutné s nimi pracovat jako s dílčími celky a vyhledávat možné varianty s vědomím, že nemohu najít nejlepší řešení, ale pojmenovat dílčí celky a v rámci spolupráce je řešit. Jak je již výše uvedeno, jako podstatu vnímám skutečnost, že na danou situaci sociální pracovník není sám. V kontextu „celého člověka“ a institucí zajišťujících pomoc a kontrolu se lze v rámci funkční spolupráce potýkat s etickými dilematy bezpečněji. Spolupráce se nám z praktické sociální práce někde vytrácí, nebo je formální či je v rovině pouhého předávání informací. Možná samotný termín spolupráce vnímáme velmi různorodě. Pro mne není spolupráce jen znalost území, předávání informací. Spolupráci vnímám jako společné úsilí zaměřené na řešení dané situace, tj. zakázky daného klienta. Za součást spolupráce považuji i vlastní aktivitu, tzn. neočekávat, že aktivní bude druhá instituce, dále partnerství a respekt. Vytrácí se nám i spolupráce mezi akademickou půdou a samotnou sociální prací. Etický kodex pro nás může být jedním z propojujících článků.

Možná etická dilemata

Výčet následujících etických dilemat vychází z mého působení v oblasti sociální práce. Identifikovaná dilemata pojímám širěji, vycházejí nejenom z mé osobní praxe, ale i z praxe mých kolegů:

- Kdy přestoupit od pomoci ke kontrole, pokud klient ohrožuje jinou osobu nebo sám sebe?
- Jak pracovat s pomocí a kontrolou současně vůči několika klientům?
- Jak balancovat mezi pomocí a kontrolou, pokud je klientovo přání v rozporu s představou sociálního pracovníka?
- Jak sladit přání klienta s potřebou posouzení jeho sociální situace, které klient vnímá jako kontrolu?
- Jak se při práci s klientem pohybovat mezi pomocí a kontrolou, když je profese sociální práce vázána určitými zákony, pravidly a normami?
- Čí zakázce dát přednost, pokud se liší zakázka či zájem klienta od zakázky jeho příbuzného, zákonného zástupce či opatrovníka?

Příklady dobré praxe, jak řešit dilemata z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci

V této části uvádím příklady vycházející pouze z mé vlastní praxe, tudíž nepostihují všechna identifikovaná dilemata z předchozí podkapitoly. Příklady jsou vztaženy vždy k jednomu zvolenému dilematu, přestože se v některých případech mohou prolínat.

Jak pracovat s pomocí a kontrolou současně vůči několika klientům? Kdy přistoupit od pomoci ke kontrole, pokud klient ohrožuje jinou osobu?

Například v oblasti práce s rodinou se setkáváme s problémem, kdy máme klást důraz na kontrolu rodiče a jeho péči o dítě/

děti a kdy na pomoci dítěti, které v rodině žije? Jak odlišit v sociální práci s rodinou směřování kontroly a pomoci k různým osobám v rodině?

Příklad č. 1

Sociální pracovnice pracující na oddělení sociálně právní ochrany dětí (SPOD) má ve své evidenci patnáctiletou matku a její dvoutměsíční dceru, kterou matka po porodu ponechala v nemocnici. Sociální pracovnice vyhodnocuje situaci jako nepřehlednou, matka mění názory na to, zda chce o dceru pečovat či nikoliv. Nakonec se rozhodla o svou dceru pečovat. Hledá pomoc u sociální pracovnice. Dítě je, vzhledem k věku, objektem potřebujícím ochranu, matka, vzhledem k věku, také, ale současně je již matkou.

Sociální pracovnice řeší, zda zvládne matka péči o svoji dceru. Potřebuje najít vhodný způsob práce, jak současně podporovat matku ve zvládnutí její předčasné role a co je v současné situaci lepší pro dítě. Jak má propojit potřebnou kontrolu a pomoc vzhledem k jejímu věku a situaci, ve které se nachází. Uvědomuje si, že klienty má dva, a hledá způsob práce, kde dokáže plnit svoji roli vůči oběma.

Matka není při práci se SPOD aktivní, očekává, že jí bude dceru vrácena do péče. Odmítá reagovat na různé formy pomoci, které jí umožní z pohledu pracovnice zvládnout péči, a tudíž vytvořit vhodné podmínky pro dvoutměsíční dceru.

Možné řešení:

Vzhledem k dané situaci vytvoří sociální pracovnice tým odborníků, který zajistí potřebnou podporu. Poskytne matce doprovázející osobu z nevládní neziskové organizace, která reaguje na její zakázku. Do týmu zapojí rodinu, kde je dvoutměsíční dcera v předběžné pěstounské péči. K zapojení do poskytnutí pomoci je oslovena i nejbližší rodina. Sociální pracovnice má možnost zaměřit se na svou roli ve vazbě ke dvoutměsíční dceři.

Využívá metodu případové konference, která se opakovaně realizuje. Díky zrealizovaným postupným krokům a rozdělení pomoci a kontroly mezi jednotlivé aktéry dochází k předání dcery matce, která má stále podporu doprovázející organizace. Pracovnice SPOD plní svou roli ve vztahu ke dvoutměsíčnímu dítěti. Díky spolupracujícímu týmu jsou vytvořeny podmínky pro poskytnutí potřebné pomoci i kontroly.

Jak sladit přání klienta s potřebou posouzení jeho sociální situace, které klient vnímá jako kontrolu? Jak se při práci s klientem pohybovat mezi pomocí a kontrolou, když je profese sociální práce vázána určitými zákony, pravidly a normami?

Například pracovníci, kteří pracují s osobami se sluchovým postižením, se potýkají s naplněním zákonných povinností služby a interních pravidel. Klient přichází do služby se zakázkou zajistit tlumočení dané situace. Při jejím zajištění uzavírá služba s klientem smlouvu, pro kterou pracovník zjišťuje potřebné informace. Současně po-

třebuje zjistit, pro jakou situaci klient tlumočení požaduje. Tlumočení v některých institucích má povinnost zajistit daná instituce, např. v oblasti vzdělávání, při jednání u soudu, na policii, apod. Dále v situacích, které nejsou považovány za těžkou životní situaci – tlumočení kulturních akcí, apod. Poskytovatel tudíž musí vyhodnotit, o jaké tlumočení se jedná a zda ho může zahrnout do oblastí, kde může poskytnout tlumočení zdarma, jako sociální službu. Tuto skutečnost může klient považovat za neoprávněnou kontrolu.

Příklad č. 2

V situacích, kdy sluchově postižený navštěvuje instituce zajišťující sociální práci bez tlumočnicka z vlastního rozhodnutí, vzniká pracovníkům dilema. Mají zasáhnout a požadovat komunikaci prostřednictvím tlumočnicka? Vzhledem ke specifickým komunitám je tato skutečnost v některých případech vnímána jako nevyžádaná pomoc, tudíž kontrola - kontrolujeme kompetence klienta.

Možné řešení:

Jedná se o situace, které se sociálnímu pracovníkovi mohou dít velmi výjimečně, ale přesto je důležité umět je řešit. Jako sociální pracovník mám ve své službě nebo na úřadě nastavená pravidla pro práci s klienty s různým smyslovým postižením. Ve svém území spolupracuji s organizací, která poskytuje tlumočnické služby (v případě sluchově postižených) a znám způsob, jak tlumočnicka zajistit a reagovat na komunikační potřeby klienta tak, aby

nedošlo k nevyžádané kontrole. Současně mám jako sociální pracovník základní dovednosti v komunikaci s různými skupinami smyslově postižených klientů a dokážu je v praxi využít.

Pokud naši službu/úřad navštíví klient se sluchovým postižením, ví, že u každého jednání bude přítomen tlumočnick, kterého zajistí se spolupracující organizací poskytující tlumočnické služby sama daná služba či úřad. Klient bude dopředu vědět, že se jedná o běžnou součást služby, a tudíž ji nebude hodnotit jako kontrolu ze strany daného sociálního pracovníka. Zda on sám v dané situaci tlumočnicka využije nebo ne, bude na něm.

Čí zakázce dát přednost, pokud se liší zakázka či zájem klienta od zakázky jeho příbuzného, zákonného zástupce či opatrovníka?

Následující příklad je na hranici pomoci a kontroly. Objevuje se zde téma svobodné volby a snížené schopnosti samostatného rozhodování dané věkem.

Příklad č. 2

Seniorka přichází do domova pro seniory, doprovází ji rodina. Žádost měla podanou přes rok. Poté, co se uvolnilo místo, se rozhodla nastoupit. Z jednání je zřejmé, že se jí do zařízení nechce. Nejraději by zůstala doma, ještě by to zvládla. Ale děti říkaly, že už to nejde.

Sociální pracovnice nemá jasno, jaká je skutečná vůle klientky. Vnímá Domov pro seniory jako službu, kde paní sice získá pomoc, ale bude pod mnohem větší kontrolou, kterou v současné době nepotřebuje. Klade si otázku, na čí zakázku reaguje. Hledá odpověď na to, jak má zjistit, jaká je skutečná zakázka klientky. Považuje za nutné zaměřit se na skutečné potřeby klientky.

Možné řešení:

Sociální pracovnice po prvním setkání se seniorkou a rodinou nabízí společné setkání s dalšími možnými službami, které mohou nabídnout jinou formu podpory. Rodina i seniorka souhlasí se společným setkáním všech zúčastněných. Díky společnému setkání s dalšími službami, jako je pečovatelská služba, denní stacionář pro seniory a asistenční služby, se podaří dojednat novou zakázku. Současně dochází k uklidnění rodiny, že tím, že maminka hned nenastoupí do domova pro seniory, nepřichází o možnost nastoupit příště, až se její stav zhorší. Základem je informovat rodinu o rozsahu možné péče doma a o možných alternativách.

Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že jedním z klíčových nástrojů sociálního pracovníka je spolupráce. Možná by sociálním pracovníkům pomohlo zastavit se u článku Etického kodexu 2.1.3.: „Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpo-

znání všech aspektů života člověka.“ Klient je člověk, se kterým nepracuji sám. Uvědomění si možnosti skutečné spolupráce jak v rámci dostupných služeb, tak napříč institucemi, které poskytují různé formy podpory, vnímám jako základ pro řešení etických dilemat souvisejících s ambivalencí pomoci a kontroly, a nejenom u ní.

Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků k řešení etických dilemat vyplývajících z ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci³

V následující části upozorňuji na oblasti priority, které vnímám jako nedostatečně propracované či popsané v současném Etickém kodexu sociálních pracovníků ČR, a to jak ve vazbě k uvedeným dilematům, tak i k dalším oblastem sociální práce. Doporučení nejsou propojena s jednotlivými dilematy, vzhledem k tomu, že reagují vždy na několik z nich současně. Sled doporučení koresponduje se strukturou Etického kodexu.

Oblasti vhodné k úpravě či další odborné diskuzi:

- Etický kodex v části 1.4. uvádí: „*Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům...*“. Považuji formulaci „*pomáhá*“ za neodpovídající vzhledem k ambivalenci pomoci a kontroly. Za vhodné považuji zvážit použití pojmu „*podporuje*“.
- Část 2.1.2. – tato část Etického kodexu říká „*Sociální pracovník jedná tak, aby*

³ Části uvedené kurzívou, jsou současně formulace uvedené v Etickém kodexu.

chránit důstojnost a lidská práva svých klientů“. Považuji za vhodné směřovat obsah této části k vytváření podmínek pro zachování důstojnosti a lidských práv klientů. Moje navrhovaná formulace předpokládá aktivnější roli sociálního pracovníka. Současně jsem toho názoru, že by se nemělo jednat pouze o klienty daného sociálního pracovníka, ale obecně o všechny klienty. To znamená, sociální pracovník chrání důstojnost a lidská práva klientů.

■ Část 2.1.4. - tuto část Etického kodexu považuji za zbytečně popisnou vzhledem k ošetření mlčenlivosti v povinných metodikách jednotlivých dotčených institucí.

■ Část 2.2.3. - ve vazbě k ambivalenci pomoci a kontroly považuji za podstatné posílit spolupráci a propojení jak praktických činností/postupů, tak odborného rozvoje u daného zaměstnavatele. V praxi se setkáváme s kladením malého důrazu na spolupráci všech klíčových aktérů ve vazbě k danému člověku a jeho situaci. Výše uvedenému může napomoci důrazná formulace i v Etickém kodexu. Návrh je: „Sociální pracovník ovlivňuje sociální politiku...“.

■ Etický kodex nepojímá širší sociální práce, v části 2.3.1. se odkazuje pouze na sociální služby. Sociální práce má ale mnohem širší rozměr. Za vhodné právě ve vazbě k pomoci a kontrole považuji přeformulování na „... zvyšování kvality sociální práce“. Současně v této části považuji za přínosné doplnit „... tím dochází i ke zvýšení dostupnosti potřebné podpory ...“.

■ Část 2.3.1.: „Sociální pracovník ... vyhledává a rozšiřuje spolupráci s nimi a tím zvyšuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb.“ Tato část Etického kodexu se zaměřuje pouze na kvalitu ve vazbě k poskytované sociální službě. Považuji za přínosné se obecněji zaměřit i na zvyšování kvality, tzn. v oblasti sociální práce vykonávané v různých institucích.

■ Část 2.4.6. se odkazuje pouze na „... spolupráci se školami sociální práce ...“. Sociální práci je dle mého názoru nutné vnímat z pohledu celého člověka. Tudiž i spolupráci ve vazbě k odborníkům nepovažuji za přínosnou/dostatečnou, pokud ji zaměříme ve vzdělávání pouze na oblast sociální práce. Za velmi podstatné považuji i návazné obory, jako je zdravotnictví, pedagogika, apod.

■ Část 2.5.6. - považuji za vhodné otevřít diskuzi nad touto částí. Vnímám ji jako nejasnou.

■ V obecné rovině považuji za přínosné věnovat se v rámci dopracování Etického kodexu těmto oblastem:

- V Etickém kodexu ošetřit jednotnost sociální práce – sociální práce je jedna a je vykonávaná například v registrované sociální službě nebo na příslušném úřadu.

- Otevřít diskuzi, jak odrazit v Etickém kodexu týmovost v sociální práci, bez ohledu na konkrétní instituci. Tuto týmovost neuzavírám pouze do oblasti sociálních služeb, ale i služeb návazných – doplňujících danou sociální službu, tudíž i sociální pomoc. Podstatná je

efektivní podpora ve vazbě ke specifickým daným územím a zohlednění nových trendů v sociální práci.

- Etický kodex z mého pohledu neošetřuje práva lidí/klientů na volbu, jaká péče jim bude poskytnuta (myšleno v kontextu ústavní péče a péče v domácím prostředí). Etický kodex by měl tuto oblast zahrnovat.

/ KAPITOLA 5 /

ETICKÁ DILEMATA VYPLÝVAJÍCÍ Z ODPOVĚDNOSTI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ K SOBĚ SAMÝM A DILEMATA V NASTAVENÍ HRANIC VŮČI KLIENTŮM

Doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Je vedoucím Katedry etiky, psychologie a charitativní práce na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Doktorát získal na Katolické teologické univerzitě v Linci. Věnuje se teoriím a metodám charitativní práce, interakcím sociální práce a teologie, řízení pomáhajících organizací a diakonickým aspektům v pastorační práci.

ANOTACE

Kapitola se věnuje tzv. filantropické sociální práci, kterou charakterizuje orientace na potřeby klienta, a to vyjádřené i nevyjádřené. Kapitola se proto věnuje rizikům, která z této orientace vyplývají, a na ně navazujícímu dilematu. Filantropický sociální pracovník musí řešit především rovnováhu vztahu ke klientovi a k sobě samotnému, aby na jedné straně s klientem nemanipuloval, a na straně druhé nepřipustil zneužívání pomoci ze strany klienta. Pro filantropickou sociální práci se tak stává klíčovou myšlenka posilování jeho slabých stránek a kompenzace deficitů, nikoliv posilování jeho silných stránek a sociálního fungování. Díky tomu může filantropická sociální práce korigovat některé nedostatky administrativní nebo profesionální sociální práce. Proto je ale nutné, aby i filantropický sociální pracovník měl dobré strukturální podmínky pro svou činnost. Tzn. takové podmínky, které budou rovnováhu mezi různými přístupy k sociální práci podporovat.

Etická dilemata vyplývající z odpovědnosti sociálních pracovníků k sobě samým a dilemata v nastavení hranic vůči klientům

Jako filantropický bývá označován sociální pracovník, který se ve vztahu ke klientům snaží být především člověkem. Svou lidskost považuje za svůj hlavní pracovní nástroj, i když by to takto zřejmě nikdy neřekl, protože se mu přičí v souvislosti s lidmi hovořit o pracovních nástrojích. Tento postoj může být dále posilován náboženskou vírou sociálního pracovníka a také

kontextem, ve kterém svou práci vykonává. Především církevní a křesťansky orientované pomáhající organizace tak mohou mít filantropické pojetí sociální práce přímo začleněno do struktur svého fungování. Vedení takové organizace pak od pracovníků očekává právě lidskost jako jejich primární kvalifikaci, odbornost naopak upozaduje, někdy i podceňuje. V takové organizaci pak může být za sociální práci považována téměř jakákoliv pomáhající činnost. Sociální práci tak z pohledu organizace dělají všichni, i pečovatelky nebo zdravotní sestry. Pak je ale sociální práce chápána jako činnost, která není odborná a nepotřebuje nějakou zvláštní koncepci.

Jde-li ve filantropické sociální práci především o lidskost, je v rámci pomáhajícího procesu kladen důraz na potřeby klientů, a to vyjádřené i nevyjádřené.¹ Z toho vyplývá dvojitá riziko:

■ Zaprvé tak hrozí, že sociální pracovník bude předpokládat potřeby, které klient nemá. Pracovník totiž předpokládá, že klient své potřeby nechce nebo nedokáže vyjádřit, a zároveň sám sebe kvůli své lidskosti považuje za „odborníka“ na to, co klient skutečně potřebuje. Příkladem může být pracovníce pečovatelské služby, která předpokládá, že senior potřebuje přijmout svátost smíření (vyzpovídat se), aby se dobře připravil na smrt. Senior vůbec nemusí takovou potřebu mít, ale pracovníce ji prostě předpokládá jako nevyjádřenou. Kvůli tomu může navíc přehlížet i skutečné nevyjádřené potřeby

¹ Musil (2008)

seniora, např. jeho potřebu minimalizovat pokles schopnosti sebeobsluhy.

■ Zadržet naopak hrozí, že klient filantropický přístup sociálního pracovníka zneužije. Jsou-li to potřeby klienta, na co je kladen důraz, může klient vyjadřováním svých potřeb určovat, co pro něj má pracovník udělat a co ne. Příkladem může být azylový dům pro osoby bez přístřeší, který nechává své denní centrum otevřené bez jakýchkoliv nároků na klienty: každý může přijít, každý se může ohrát, umýt se, najíst se ze zásob potravinové banky, atd. Klienti tak ale nejsou vedeni k tomu, aby svou situaci řešili,² naopak je jejich přežívání na ulici podporováno tím, že si mohou do denního centra zajít, aby si od náročného života na ulici odpočinuli. Odtud už je pak jen krok k dalším a dalším „potřebám“ – požadavkům na pracovníky azylového domu.

V prvním z popsaných případů tak dochází k ohrožení klienta ze strany pracovníka, který nebere ohled na jeho skutečné potřeby. V případě druhém dochází k manipulaci, která vrcholí situací, kdy je klientovým potřebám dán volný průchod a pracovník se stává zcela bezmocným. *Tím se ale proviňuje i proti lidskosti, kterou chce mít za svůj hlavní „pracovní nástroj“. Lidsky by se totiž měl chovat i sám k sobě, resp. pokud bude nelidský k sobě, jak může být lidskost jeho hlavním „pracovním nástrojem“ s klienty?*

Hlavním dilematem filantropické sociální práce se tak ukazuje **napětí mezi vztahem**

pracovníka ke klientovi a vztahem k sobě samému. Když má být či spíš chce být pracovník především lidský, „musí“ dát vždy přednost klientovi. To se ale, jak bylo popsáno výše, nakonec může obrátit jak proti smyslu celé práce s klientem, tak i proti samotnému pracovníkovi. Tak vzniká přímo ukázkové etické dilema, kdy se pracovník ocitne před dvěma nebo i více možnostmi, které představují konflikt morálních principů. Nedá se přitom odhadnout, jaké řešení se v budoucnu ukáže jako přijatelnější.

Silnější orientace na klientovy potřeby totiž může přinést kýžený výsledek, že se klientova situace, resp. klient sám, změní. Někteří autoři odborné literatury proto velmi intenzivně volají po tom, aby se na klienta sociální práce přestalo hledět jako na klienta. To je podle nich čistě ekonomický pohled, který chápe člověka jako nositele zdrojů hospodářského systému. V důsledku pak vede k tomu, že orientace na potřeby klienta je chápána jako orientace na deficit, která vede do slepé uličky.³ Orientace na potřeby klienta je však podle těchto autorů naopak velmi realistická. Vychází totiž z životní reality klientů, která je pro mnohé z nich nepřekonatelná, a právě proto potřebují pomoc – potřebují, aby jim pomohl sociální pracovník. V tomto pojetí tedy sociální práce „... cílí na problematické situace a situace nedostatku u osob, které nedokáží vyrovnat ani převládající poměry na trhu s majetkem, prací a službami, ani rodinné a jim podobné privátní formy.“⁴

² Např. tím, že čas pobytu v denním centru je omezený a denní centrum má omezenou kapacitu, podmínkou pro využití denního centra je rozhovor se sociální pracovníci během pobytu, atp.

³ Staub-Bernasconi (2007)

⁴ Erler (2004:14)

Dosáhnout změny klientovy situace je však možné i jinou cestou. Za vhodnější vymezení sociální práce je proto považována její definice představená Mezinárodní federací sociálních pracovníků (IFSW) v r. 2014: „*Sociální práce je profese založená na praxi a akademická disciplína, která usiluje o sociální změnu a rozvoj, sociální kohezi a zmocnění a osvobození lidí. (...) Podpořena teoriemi sociální práce, sociálními a humanitními vědami a přirozenými dovednostmi se sociální práce zabývá lidmi a strukturami, aby uchopili životní výzvy a zlepšili kvalitu svého života.*“⁵ Sociální práce se pak věnuje především selhávajícímu sociálnímu fungování, tedy situacím, kdy nefungují interakce mezi klientem a jeho prostředím. Proto jsou v duchu této definice posilovány především silné stránky klientů, jejichž sociální fungování má být obnoveno. Tím se při řešení klientovy situace nebo problému postupně posiluje role klienta a umenšuje role sociálního pracovníka. Z hlediska sociálního pracovníka to má nezpochybnitelné výhody. Necítí se být tolik zasažen klientovou situací, protože není jejím hlavním řešitelem. Tím je klient. Navíc se ani klientovou situací přímo zabývat nemusí, mnohem důležitější jsou pro něj otázky, jak klienta (znovu)začlenit do společnosti; jak obnovit nebo posílit jeho sociální fungování, jak ho (znovu)učinit funkční součástí společnosti. To sociálnímu pracovníkovi umožňuje určitý odstup od vlastní práce, který je v pomáhajících profesích nutný.

Orientace na potřeby klienta má tedy výhodu v tom, jak vážně bere situaci klienta. Bezprostřední vztah pracovníka ke klientovi a hledání jeho potřeb může být velmi přímou cestou k nalezení řešení klientovy situace i k posílení jeho motivace. Nevýhoda tohoto přístupu je ale velmi vážná. Pokud se sociální pracovník zmylí, může se zcela minout tím, co klient potřebuje nebo ho klient může zneužívat. V zájmu lidskosti se tak sociální pracovník může zachovat nelidsky nejen ke klientovi, ale také k sobě samotnému.

Orientace na sociální fungování klienta dokáže velmi dobře předejít nevýhodám orientace na potřeby. Opustí-li sociální pracovník orientaci na potřeby, dokáže se také od situace klienta snáze odpoutat, udržet si profesionální odstup, oddělit svou práci a soukromí. Také tento přístup má ale svou zjevnou nevýhodu. Ta spočívá v redukci klienta na (ne)fungující jednotku společnosti. Selhává-li sociální fungování, je třeba s klientem pracovat, neselhává-li, práce s klientem (už) není nutná. Jsou ale zdravé interakce klienta a jeho prostředí všechno to a jenom to, co klient potřebuje? V zájmu udržení své vlastní duševní rovnováhy, lidskosti vůči sobě samému, se může sociální pracovník stát nelidským vůči klientovi.

Příklady dobré praxe jak řešit dilemata filantropické sociální pracovníce

Východiskem jakékoliv dobré praxe proto musí být vědomí nutnosti rovnováhy mezi vztahem k sobě samému a vztahem ke klientovi. Jak bylo naznačeno v úvodu,

⁵ IFSW (2014)

na tuto rovnováhu je třeba pamatovat jak v osobní, tak i v instituční rovině. Nejen sociální pracovník sám o sobě musí chtít tuto rovnováhu hledat, ale také pomáhající organizace a její struktury musí takovou rovnováhu umožňovat a podporovat její hledání.

Dobrou praxi tohoto druhu popisuje např. Havrdová a její spolupracovnice v knize *Mít život ve svých rukou*,⁶ která reflektuje práci komunitních center v Táboře a Dobré Vodě u Toužimi. Kniha mj. popisuje proces komunitní práce v zapadlé obci v západních Čechách, kde je obvyklá společenská minorita (Romové) ve většině, a obvyklá majorita je naopak v menšině, protože v malé obci o několika málo domech Romové obývají menší bytovku. Napětí a bariéra mezi majoritou a minoritou byly v obci stejné, ne-li větší, než obecně ve společnosti, protože vedle obrácení situace minority a majority se všechny konflikty odehrávaly na malém prostoru a svým způsobem bezprostředně. Veřejný prostor obce byl zpustlý a zdevastovaný. Přesto se dnes jedná o doslova výstavní obec, kde spolu všichni obyvatelé slaví svátky sousedů. Dělení na majoritu a minoritu už pomalu ztrácí smysl. Byť se jedná o malou osadu bez vlastní politické samosprávy, mnohý starosta obce, ve které žije jen dobře situovaná majorita, by si asi takovou obec také přál.

Začátek procesu změny přitom začal velmi filantropicky. Sociální pracovnice navštěvovala vyloučenou lokalitu v obci (tzn. bytov-

ku) a zajímala se o potřeby jejích obyvatel. Zároveň ale stále pamatovala na cíl, kterého chce dosáhnout, totiž stav tzv. mobilizované komunity, která své problémy dokáže řešit a vyřešit sama, resp. jim dokáže předcházet.

Lidskost pracovníka a zájem o potřeby klienta tedy otevírá pomyslné i skutečné dveře do klientova světa a jeho problémů. To je nezpochybnitelnou výhodou filantropického přístupu. Důležité je, zda si je sociální pracovník vědom, že když takto do klientova světa vstoupí, nesmí se do něj propadnout. Lidskost a orientace na potřeby je proto velmi užitečný přístup na začátku procesu pomoci. Musí je však následovat představa, čeho chce pomáhající dosáhnout. V tom mu pak mohou pomoci ostatní pojetí sociální práce, tedy aktivistické, byrokratické a profesionální, která mohou doplňovat a korigovat jeho především filantropický přístup. Díky nim si filantropický sociální pracovník může ujasnit především to, kdy nebo za jakých okolností musí jeho práce s klientem skončit. Buď proto, že už nebude potřeba – problém bude vyřešen – nebo proto, že byla překročena únosná mez vrstvení klientových potřeb, a nepracuje už pracovník s klientem ale klient s pracovníkem.

Zejména v kontextu církevních pomáhajících organizací se pak hodí poukázat na příběh o milosrdném Samaritánovi z Evangelia podle Lukáše. Samaritán sice velmi filantropicky pomohl přepadenému, kterého ostatní obloukem obcházeli, a po-

6 Havrdová et al. (2013)

užil pro to i svou výbavu a zásoby na nebezpečnou cestu, pak ale přepadeného svěřil hostinskému. Jeho filantropická pomoc, díky které se přepadený dostal do bezpečí, měla svůj začátek a svůj konec. Proto by i církevní pomáhající organizace měly mít ve svých strukturách jednoznačně vymezeno, kde a kdy se budou sociální práci věnovat v duchu filantropického pojetí, což většinou preferují, a kdy je už na místě předat klienta jiné organizaci nebo instituci.

Doporučení pro dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků

Jak z výše popsaného vyplývá, **filantropický sociální pracovník by neměl zapomenout jednak sám na sebe** – na lidskost vůči sobě, **jednak na limity lidského přístupu ke klientům**. Proto by v současném Mezinárodním etickém kodexu sociální práce nemělo být přehlédnuto, že zdůrazňuje pozornost sociálních pracovníků vůči sobě samým. Mají **pečovat o vlastní kompetenci, nezneužívat ji, být odpovědní i sami k sobě**. V podobném smyslu mají sociálním pracovníkům věnovat pozornost také jejich zaměstnavatelé a veřejnost. V tom je přístup mezinárodního Kodexu do značné míry inovativní.⁷ V českém Kodexu sice můžeme na podobné podněty narazit, jsou však vztaženy pouze k profesi sociálního pracovníka, nikoliv k jeho osobě. Proto stojí za připomenutí, co jako doplnění etických kodexů různých pomáhajících profesí navrhoval již před lety Karel Kopřiva: „Pomáhající je připraven kdykoliv vnímat a akceptovat svou nedokonalost,

slabost a zranitelnost, kterou pomáhání vyjevuje, a pomocí sebereflexe a supervize napomáhat vývoji k lepšímu stavu, než je ten současný.“⁸

Kodex by měl proto v tomto smyslu sociálním pracovníkům pomoci – dát jim vodítko, aby si byli vědomi svých vlastních hranic,⁹ díky kterým dokáží nastavovat i hranice vůči svým klientům.

Zároveň je však na místě hledat i způsob, jak do kodexu vtělit orientaci na potřeby klienta jako legitimní pojetí sociální práce, které je komplementární k orientaci na profesionalitu a odbornost sociálního pracovníka (viz. 1. kap.).

⁸ Kopřiva (1997:91)

⁹ Český kodex hovoří v bodě 2.1.7. pouze o odborných a profesních limitech sociálního pracovníka. Jeho osobnostní limity nejsou zvažovány.

⁷ Nečasová (2004)

ZÁVĚR

Závěr a doporučení k dopracování Etického kodexu sociálních pracovníků a pracovníků v České republice

Radka Janebová

Na závěr Sešitu sociální práce na téma „Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce“ bych ráda uvedla základní otázky a doporučení pro české sociální pracovníce a pracovníky. Většina jich více či méně explicitně zazněla v předchozích příspěvcích, zatímco některé otázky otevírám právě proto, že zůstávají v českém kontextu nevyslovené či neviděné.

Doporučení k formě Etického kodexu sociálních pracovníků a pracovníků

Primární otázkou týkající se Etického kodexu není ani tak jeho obsah, jako spíše jeho forma. Otázky budoucí formy Kodexu pokládané ze strany všech pojetí sociální práce se týkají zejména jeho působnosti, závaznosti, případných sankcí a autorství. Kdo by měl Etický kodex vlastně vytvářet? Na koho by se měl vztahovat? Mělo by jeho přijetí být dobrovolné, nebo naopak povinné? Mělo by být jeho dodržování cíleně kontrolováno, ověřováno a případně sankcionováno?

Stávající působnost Kodexu je zcela nevyjasněná. Jeho tvůrcem je Společnost sociálních pracovníků České republiky,

takže se logicky vztahuje na členky a členy této dobrovolné profesní asociace. Ta na svých webových stránkách uvádí, že měla k 17. 6. 2015 295 členů. Odhady počtu sociálních pracovníků v České republice ovšem činí okolo deseti tisíc lidí. Kodex je tedy momentálně závazný zhruba pro 3 % sociálních pracovníků, které na sebe vzaly skrze členství ve Společnosti závazek se dobrovolně řídit jeho principy a zásadami. Zbýlých 97 % sociálních pracovníků reálně vlastně žádný Kodex nemá. Část z těchto 97 % se ke Kodexu sice deklaratorně hlásí, ale vlastně si tak přivlastňují něco, co nebylo určeno pro ně, protože nejsou členy Společnosti sociálních pracovníků. Klienti těchto 97 % sociálních pracovníků tedy nemají záruku, že jejich sociální pracovník bude dodržovat etické zásady.

Bývá zvykem, že profesní etické kodexy vytváří buď nějaká zastřešující profesní asociace nebo nadřízený či centrální orgán. Vzhledem k tomu, že zastřešující profesní asociaci čeští sociální pracovníci nemají a některá pojetí sociální práce se jí zuby nehty brání, vypadá to, že alespoň na této platformě Kodex v brzké době vytvo-

řen nebude. Pokud se přece jenom podaří prosadit vznik Profesní komory sociálních pracovníků, je pravděpodobné, že bude vznikat na dobrovolné bázi. Těžko odhadovat, jak velký podíl sociálních pracovníků se rozhodne do komory dobrovolně vstoupit, ale každopádně bude stále trvat stav, že část klientů bude spolupracovat s lidmi, kteří se nemusí řídit etickým kodexem. Čeští občané tedy nebudou mít garantovanou kvalitu (rozumějme etiku) sociální práce plošně, ale náhodně, podle toho, na jakou sociální pracovníci ve své sociální situaci narazí (v Praze si možná budou moci vybrat, ale na „dvojkové“ obci nikoliv). Tento argument spíše podporuje potřebu vzniku závazné a povinné profesní asociace.

Na druhou stranu ale nelze nezmínit protiaargumenty: Nečlenství v komoře samozřejmě nemusí automaticky znamenat nekvalitní a neetickou sociální práci ze strany daného sociálního pracovníka. Občanský aktivista či aktivistická sociální pracovníce může někdy etiku vůči klientovi vnímat mnohem závažněji než člen profesní komory. Povinné členství v komoře a závazný Etický kodex nemusí nutně vést k etické sociální práci, pokud se daný sociální pracovník s kodexem vnitřně neztotožní.

Argumentů pro a proti působnosti a závaznosti Etického kodexu by bylo možno nalézt mnohem více a české sociální pracovníce a pracovníci by se měli do diskuze k této otázce urychleně pustit. Pokud tak neučiní odspodu, je možné, že etický kodex bude vytvořen shora skrze nadřazený

orgán a že jeho podoba se jim nebude ve výsledku líbit. Podoba takto vytvořených kodexů bývá zpravidla kontrolována politicky a může vypouštět některé zásady, které by mohly vyzyvat ke zpochybňování sporných politických rozhodnutí.

Stejně tak je zásadní otázka, zda by měl být Kodex vedle závaznosti pro všechny sociální pracovníce vybaven i sankcemi. V případech, že by se tak stalo, získali by klienti větší ochranu a garanci etické a tudíž kvalitní sociální práce. Sociální pracovníci by mohli získat „krytí zad“ v případě neoprávněných stížností. Jsou zde však i rizika spojená s organizační a finanční náročností takového vymahatelného systému, která by mohla postihnout jak jednotlivé sociální pracovníce a pracovníky, tak celou oblast sociální práce.

Doporučení k obsahu Etického kodexu sociálních pracovníků a pracovníků

Všechny příspěvky této publikace vychází z etiky zakotvené v sociální práci coby profesí orientované na zprostředkování interakcí mezi klientem a jeho sociálním prostředím. Předpokládají, že sociální práce by se měla zaměřovat na iniciaci změn jak na straně klientů, tak na straně jejich sociálního prostředí na úrovni mikro, mezo i makro. Důraz jednotlivých pojetí k níže uvedeným etickým oblastem k dopracování se logicky liší z hlediska jejich hodnotových preferencí.

Etika ve vztahu k zadavatelům a společnosti při porušování sociální spravedlnosti a lidských práv

Pokud by měl být základem dopracování nového Etického kodexu Kodex stávající, zdůrazňuje zejména „aktivistické pojetí“ sociální práce potřebu doplnit jeho znění o závazek „konat“ v případě porušování lidských práv a sociální spravedlnosti. Etický kodex by mohl vést sociální pracovníce k odpovědnosti rozporovat či se aktivně postavit všem formám diskriminační praxe a čelit opresivním praktikám vůči klientům. Mohl by výslovně uvádět, že odpovědností sociálních pracovníků je postavit se v zájmu klientů proti opresivním praktikám ze strany nejen kolegů a spolupracujících subjektů, ale i politické reprezentace a státní správy a samosprávy.

Etický kodex již nemůže řešit otázku důsledků takového postupu. Může sice uvádět, že sociální pracovníce má prosazovat práva klienta i vůči svému zaměstnavateli či zadavateli, ale nenabízí možnost, jak se vyrovnat s tím, pokud eticky správný postup vede k sankcím vůči zaměstnanci či službě ze strany zaměstnavatele či zadavatele. V tomto směru by mohl mít určitý potenciál bránit sociální pracovníky pouze zákon k sociální práci. Stejně jako profesní asociace, která by byla ochotná postavit se za sociální pracovníce i v rámci soudního zastupování proti zaměstnavatelům či zadavatelům.

Etika ve vztahu k procesu práce s klientem
Ve všech pojetích sociální práce se vzájem-

ně prolínaly další doporučení pro dopracování Etického kodexu. Důraz byl kladen zejména na odpovědnost za spolupráci s návaznými službami, za kvalitní posouzení životní situace klientů, za situační přístup k řešení nepříznivé sociální situace, za partnerský přístup vůči klientovi, ale zároveň za odpovědnost uvážlivé kontroly vůči klientům. Kodex by mohl být alespoň rámcovým vodítkem, za jakých okolností nelze respektovat právo klienta na sebeurčení a požadavek na legitimaci takové kontroly. Stávající Etický kodex takovým vodítkem není. Zaměřuje se spíše na aspekty pomoci než legitimní kontroly, takže se sociální pracovníci zatím musí opírat spíše o teorie sociální práce než o etické principy. Je samozřejmě otázkou, do jakých podrobností by měl v těchto bodech Kodex zacházet. Ale tato otázka je již na diskuzi sociálních pracovníků, kteří by měli zvážit, do jaké míry se jednotlivé etické zásady stávají pomocným vodítkem a kdy přechází do kolonizačního nástroje, který redukuje sociální realitu.

Etika ve vztahu k vlastní osobě

Stávající Etický kodex pomíjí etické závazky sociálních pracovníků k sobě sama. Proto je jedním z požadavků na dopracování Etického kodexu ukotvit zde i odpovědnost sociálního pracovníka k sobě sama. Michal Opatrný navrhuje krásnou formulaci takové zásady jako „vědomí nutnosti rovnováhy mezi vztahem k sobě samému a vztahem ke klientovi“. Možná by mohl být Etický kodex i direktivnější a mohl by deklarovat odpovědnost sociálních pracovníků za péči o sebe sama. To neznamená pouze vzdě-

lávání a seberozvoj, ale také odpovědnost za odpočinek a regeneraci, aby byl sociální pracovník připraven odvádět kvalitní práci.

O čem se v České republice nemluví

Všechna čtyři předkládaná pojetí mají jednu věc společnou. Neumí příliš dohlédnout za hranice České republiky a ignorují mezinárodní kontext sociální práce a dopady globální situace na podmínky výkonu sociální práce u nás. Zatímco v mezinárodním kontextu je zdůrazňováno, že posláním sociální práce je prosazovat lidská práva, sociální spravedlnost a sociální změnu, což znamená postavit se chudobě, opresi a jiným formám sociální nespravedlnosti na lokální i globální úrovni, tak v kontextu českém jsou globální souvislosti sociálních událostí spíše přehlíženy.

Čeští sociální pracovníci si namlouvají, že se jich globalizace netýká. Opak je ovšem pravdou. Globalizace se stala součástí každodenního života společností jak globálního Severu, tak globálního Jihu. Národní státy se stávají stále více bezmocnými a neschopnými zasahovat do fungování nadnárodních korporací a tak se snaží požadavkům těchto korporací alespoň přizpůsobit skrze jejich lákání a zvýhodňování s cílem zapojit je do národních ekonomických infrastruktur. To vše činí na úkor lokálních firem, daňových poplatníků a klesajících výnosů pro potřeby sociálního státu.¹ Labilita národních států vede ke zvyšování sociálních ale i jiných forem nespravedlností, nerovností, narůstání extrémní chudoby celých

populací² a vyhrocování protikladu mezi bohatou menšinou a chudou většinou.³

Tristní dopady má globalizace zejména pro země globálního Jihu, kde již ohrožuje lidské životy. Tyto země nesou obrovskou dluhovou zátěž, která vznikla v důsledku úvěrů ze strany Mezinárodního měnového fondu a soukromých korporátních investorů. Poskytnuté půjčky či programy byly podmíněny řadou drsných strukturálních opatření ze strany půjčujících zemí. Tyto programy, zakotvené v neoliberalismu, vyžadovaly zásadní škrty ve výdajích na zdravotnictví, mzdy, vzdělávání a zajištění sociálních práv a zároveň byly podmíněny privatizací veřejných komodit, jako například vody.⁴ Vnucená politika volného obchodu požadovala, aby země globálního Jihu otevřely své hranice obchodu a odstranily všechny regulace či dotace pro klíčová odvětví, což nelze říci o zemích globálního Severu, z nichž řada významně dotuje např. zemědělství. Trhy těchto zemí pak zaplavilo dotované zboží ze zemí globálního Severu, čímž byla negativně ovlivněna jejich konkurenceschopnost produkovat zboží a zajistit zaměstnání a obživu vlastních lidí.⁵

Výše zmíněná negativa globalizace se odrážejí nejenom v rozsáhlé a narůstající chudobě lidí, ale také v devastaci přírody, ve změnách klimatu, souvisí se vznikem nových válečných konfliktů a s masovou migrací uprchlíků. Přesto nelze zaznamene-

² Shijun in Hrubec (2013:40)

³ Robinson in Hrubec (2013:40)

⁴ Polack in Deepak (2011)

⁵ Klein in Deepak (2011)

¹ Robinson in Hrubec (2013:41)

nat závazek českých sociálních pracovníků zabývat se i touto transnacionální perspektivou.

Téměř mimo pozornost české sociální práce tak zůstává i tzv. *Global Agenda for Social Work and Social Development*⁶, což je programové prohlášení tří nejvýznamnějších mezinárodních profesních organizací sociální práce – IFSW (*Mezinárodní federace sociálních pracovníků*), IASSW (*Mezinárodní asociace škol sociální práce*) a ICSW (*Mezinárodní rada pro sociální péči*). Toto prohlášení z roku 2012 reaguje na sociální změny na globální, národních i lokálních úrovních. Posláním dokumentu je obhajoba nového světového řádu, který bude respektovat lidská práva, lidskou důstojnost a lidskou diverzitu. Reflektuje zejména nedostupnost lidských práv pro velkou část světové populace, nedodržování mezinárodních standardů v oblasti pracovních podmínek ze strany firem, potlačování kulturní diverzity s nezávažnějšími důsledky pro menší kulturní skupiny, potlačování solidarity ze strany dominantních ekonomických, politických a sociálních elit a ohrožení zdraví lidí v důsledku mezinárodní nezodpovědnosti k životnímu prostředí.⁷

Vyústěním *Global Agendy* je také tvorba nové definice sociální práce. V roce 2014 byla profese vymezena takto: **Sociální práce je prakticky založená profese a akademická disciplína, která podporuje soci-**

ální změnu a rozvoj, sociální soudržnost, zplnomocnění a osvobození lidí. Zásadními principy sociální práce jsou sociální spravedlnost, prosazování lidských práv, kolektivní odpovědnost a respekt k lidské diverzitě. S podporou teorií sociální práce, sociálních věd, humanitních a domorodých znalostí se sociální práce zabývá lidmi a strukturami v jejich prostředí s cílem řešit jejich životní problémy a zlepšovat životní podmínky.⁸

Čeští sociální pracovníci by v případě dopracování Etického kodexu měli diskutovat i závazek poznávat, reflektovat a reagovat na globální dění, jehož jsme, ať chceme, či nechceme, nedílnou součástí. Možná by také mohli zvažovat, zda a jak je reálné participovat na globálním dění bez zastřešující asociace či národní sítě organizací sociální práce, která by mohla být prostředníkem mezi českými sociálními pracovníci a transnacionální sociální prací.

⁶ Názvy organizací, které mají zaběhnutý český název, uvádím v překladu do češtiny, naopak u těch, kde jejich český překlad nemá širší ukotvení, využívám názvy v angličtině.

⁷ IFSW (2012)

⁸ IFSW (2014)

BIBLIOGRAFIE

- BANKS, S. 2006. *Ethics and Values in Social Work*. Palgrave: Basingstoke.
- BANKS, S. 1998. Professional Ethics in Social Work - What Future? *British Journal of Social Work*, 28(2), 213-231.
- BRITISH ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 2012. *Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW.
- DEEPAK, A. C. 2011. Globalization, power and resistance: Postcolonial and transnational feminist perspectives for social work practice. *International Social Work*, 55(6), 779–793.
- ERLER, M. 2004. *Soziale Arbeit: Ein Lehr- und Arbeitsbuch zu Geschichte, Aufgaben und Theorie*. Weinheim – München: Juventa.
- HARTL, P. HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HAVRDOVÁ, Z., KOSOVÁ, J., SVOBODOVÁ, J., VOMLELOVÁ, A. 2013. *Mít život ve svých rukou*. Český západ, o. s. a Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.
- HRUBEC, M. 2013. Globální ne/spravedlnost. In: HRUBEC, M. *Kritická teorie společnosti*. Praha: Filosofia, 13-80.
- IFE, J. 2012. *Human Rights and Social Work: Towards rights-based practice* (3rd Ed.). New York: Oxford University Press.
- IFSW. 2012. *The Global Agenda for Social Work and Social Development*. Dostupné z: <http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>
- IFSW. 2014. *Global Definition of Social Work*. Dostupné z: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>
- IFSW. 2010. *Standards in social work practice human rights*. Berlin: IFSW.
- IFSW. 2004. *Ethics in Social Work, Statement of Principles Adelaide*: IFSW. Dostupné z: <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>
- IFSW. 2014. *Global Definition of Social Work Bern*: IFSW. Dostupné z: <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>

KOPŘIVA, K. 1997. *Lidský vztah jako součást profese: Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. Praha: Portál.

MUSIL, L. 2008. Různost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce / Sociální práce*, 2, 60-79.

MUSIL, L. 2008. *Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“*. *Sociální práce / Sociální práce*, 8(2), 60-79.

MCAULIFFE, D. 2005. I Am Still Standing: Impacts and Consequences of Ethical Dilemmas for Social Workers in Direct Practice. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 2(1).

NACSW Convention. 2011. Pittsburgh: NACSW.

NASW. 2008. *Code of Ethics of the National Association of Social Workers*. Washington: NASW.

NEČASOVÁ, M. 2004. Komentář k mezinárodnímu etickému kodexu. *Sociální práce / Sociální práce*, 4, 36-38.

OPENSHAW, L. 2011. *Moral Distress and the Need for Moral Courage in Social Work Practice*. Presented at: NACSW Convention. Dostupné z: <http://www.nacsw.org/Publications/Proceedings2011/OpenshawLMoralDistressE.pdf>

RŮŽIČKOVÁ, D., MUSIL, L. 2009. *Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu?* *Sociální práce / Sociální práce*, 9(3), 79-90.

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. 2006. *Etický kodex sociálních pracovníků ČR*.

STAUB-BERNASCONI, S. 2007. *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft*. Bern – Stuttgart – Wien: Haupt Verlag.

ÚLEHLA, I. 1999. *Umění pomáhat*. Písek: Slon.

Sešit sociální práce

4. číslo, 2015

Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce

Odborný garant a editor vydání: Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Autoři odborných příspěvků:

Bc. Rad Bandit, BA

PhDr. Ivana Davidová

Mgr. Martina Macurová

Doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Odborní metodici MPSV: Mgr. Pavel Nepustil, Ph.D., Bc. Petr Votruba

Fotografie: archiv autorů/fotobanka

Vydává:

Ministerstvo práce a sociálních věcí

Na Poříčním právu 1/376, 128 01 Praha 2

tel.: +420-221921111, fax: +420-224918391

www.mpsv.cz

Grafické zpracování a tisk:

I.N. Global a.s. ©

ISBN: 978-80-7421-089-1

www.budmeprofi.cz

www.budmeprofi.cz